

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Josef Šír – učitel, spisovatel a výtvarník

Diplomová práce

Josef Šír – Teacher, Writer and Painter

Diploma Thesis

Lenka Hynková

Pedagogika – kombinované studium

Vedoucí diplomové práce : Doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc.

2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

Lenka Hynková

V Nové Pace dne 17. července 2008

Poděkování

Autorka děkuje vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Růženě Váňové, CSc. za odborné rady a připomínky k textu i velice vstřícný přístup při konzultacích.

Další poděkování patří paní Heleně Johnové, pracovníci Krkonošského muzea ve Vrchlabí, Mgr. Kateřině Zahálkové, ředitelce Základní školy Roztoky u Jilemnice a paní Ludmile Kupkové, vedoucí knihovny v Roztokách u Jilemnice za zapůjčení textového i obrazového materiálu.

Úvod

Výše uvedené téma bylo zvoleno z důvodu hlubokého zájmu o dějiny pedagogiky, při jejichž studiu se autorce dostaly do rukou zajímavé a cenné prameny a materiály.

K důležitým tématům jistě náleží období boje učitelů za českou školu, český jazyk a sociální postavení venkovských lidí. V této souvislosti se objevují jména prostých vesnických učitelů, kteří neusilovali o dosažení mezinárodního uznání, ale důkladně a poctivě se věnovali své každodenní výchovně-vzdělávací práci s dětmi a zároveň rozvíjeli vlastní osobní talenty, což v dané době byla spíše existenční nutnost.

Autorka by svou prací ráda přispěla k poodhalení života a díla neúnavného podkrkonošského učitele, spisovatele a buditele horského lidu, Josefa ŠÍRA, především pak jeho učitelské činnosti, jež může být cennou pomocí budoucím generacím pedagogů.

Podklady ke studii byly čerpány ze zápisů z kronik, literární tvorby Josefa Šíra i materiálů, jež byly na dané téma již zpracovány.

Nemalou roli ve volbě zkoumané problematiky hraje i autorčina příslušnost k regionu, ztotožnění s Šírovými pedagogickými názory a záměr vnést je zpět do povědomí místních lidí.

První kapitola se věnuje charakteristice regionu. Je zde ve stručnosti udána zeměpisná poloha i historie a typické rysy dané oblasti.

Život učitelů v Podkrkonoší je nastíněn ve druhé kapitole. Důraz je kladen především na postavení učitelstva v české škole.

Ve třetí kapitole je pozornost upřena směrem k životu Josefa Šíra. Lze zde nalézt zmínky o jeho rodišti, dětství a mládí, jeho nadání, později též o jeho rodinném životě, učitelském snažení i osvětové činnosti.

Šírovy pedagogické názory jsou rozvedeny ve čtvrté kapitole.

Jeho literární dílo poodhaluje kapitola pátá.

Vzpomínkám na významného pedagoga i přítele je věnována kapitola šestá.

Sedmá kapitola čerpá ze současnosti. Vyplývá z ní, do jaké míry se Josef Šír dostal do povědomí dnešní generace místních lidí.

Poslední část práce tvoří závěr s obrazovými přílohami, dále navazuje přehled pramenů a použité literatury.

Tkalcovská píseň z povídky Blýskavice

***K Roztokám je cesta dlouhá,
já se na ni podívám,
bude-li Glázar kupovat,
já tam taky snad prodám.
Ach, ach, copak to je?
Glázar dnes nekupuje!
Žaludek mně tuze kručí,
jen co já mu dám?***

***Tak ti tkalci celí zmrzlí
zpátky se ubírají,
někteří jsou ke Štěpanci,
druzí zas ke Křižlici.
Kupce z města potkali,
hned se zkroušeně ptali,
co maj dělat v svý nesnázi,
by živi byli.***

***Ten pan kupec je přeměřil,
a tuze se rozzlobil,
aby prej šli ke všem čertům,
to jim potom poradil.
Tkalci k pecku krácejí,
tuze moc se těšejí,
bude-li tam jen dost teplo,
že se ohřejí.¹***

Josef ŠÍR hojně užíval ve své literární tvorbě folklórní materiál jako různá pořekadla, přísloví, žertovné říkanky, popisy dětských her či texty

---

¹ ŠŤASTNÁ, J. Význam prací spisovatele Josefa Šíra pro studium lidu v Podkrkonoší. In *Krkonoše a Podkrkonoší. Vlastivědný sborník. Muzeum Trutnov. Hradec Králové: Východočeské nakladatelství, 1966, s. 206.*

písní. Čerpal z živé mluvy lidu. Uvedená píseň je připomínkou jednoho z jeho pedagogických působišť i místa jeho posledního odpočinku.

1. Charakteristika regionu

Krkonoše jsou naším nejvyšším pohořím. Je to malebná oblast, jež je v současné době vyhledávána především pro sport, turistiku a odpočinek. V dřívějších dobách se jevily jako oblast neméně krásná, ale velice drsná co do povětrnostních podmínek i co se zajištění živobytí týkalo.

Oblast **Podkrkonoší** lze z jedné strany vymezit městy rozkládajícími se mezi Harrachovem a Žacléřem, kam patří Vysoké nad Jizerou, Jilemnice, Vrchlabí či Svoboda nad Úpou. K regionu jsou však též připočítávána i místa, jež se táhnou více do kraje, jako je Novopacko nebo Semilsko.

Krkonošský region byl v minulosti osídlován jako jeden z posledních. V průběhu dvanáctého a třináctého století sem přicházeli Přemyslovci. První osadníci byli německého původu. První Češi se ve třináctém století usadili pod Žalým nedaleko Vrchlabí.

Druhá vlna přílivu německých obyvatel proběhla v šestnáctém a sedmnáctém století, kam spadají počátky germanizace tohoto území. Snahy o nadvládu německých susedů vyvrcholily v polovině devatenáctého století, jejich centry se stala města Vrchlabí, Hostinné a Trutnov.

Kraj si i přesto zachoval svůj charakteristický ráz typický vlastní lidovou architekturou, nábytkem i betlémy, byl nazýván **krajem chudých tkalců, dřevařů a korálkářů**.

Lidé zde se dorozumívali zvláštní mluvou příznačnou tomuto území – **krkonošským nářečím**, ve kterém se vyskytují následující znaky:

„Souhláska **v** se vyslovuje uprostřed slova před souhláskou jako **u** (prauda, rouně, políuka). Někdy souhláska **v** vůbec odpadne nebo splývá s následujícím **i** (Honzoj, tátoj, bratroj). Skupina **bn** se mění na **mn**

(služemníci, rymník), skupina **dn** se mění na **nn** (vonnese, jennou), skupina **dl** se vyslovuje jako **ll** (sellák, pollaha).

Zvlášť nápadná je změna slabičného **r** v skupinu **er** (trvám – tervám, smrt – smert). Příznačné je také hojné, ale nedůsledné krácení samohlásek **ů** a **í** v koncovkách (poudání, padání).

Po lexikální stránce si krkonošské nářečí vytvořilo mnoho specifických slov. Uvedme jen několik příkladů: kohát – pařez; cacná – zvědavá; petrachtovat – pozorovat; štambus – hádka, mrzutost; plavajz – tužka.“²

---

² HAUSCHWITZOVÁ, A. *Josef Šír – učitel, spisovatel a organizátor společenského života v Podkrkonoší. Diplomová práce.* Praha: PedF UK, 1995, s. 74 -75.

2. Život učitelů v Podkrkonoší

V obzvláště složité situaci se ocitla pohraniční česká škola. Rodiče posílali své děti do německých škol a mnohá česká učitelská srdce pukala žalem se vzrůstající vlnou poněmčování. Mezi učiteli však byli i tací, kteří bojovali za udržení české školy, mateřského jazyka, kultury a národního dědictví. K nim přínáležel učitel z Horní Branné Jan BUCHAR, pasecký podučitel Věnceslav METELKA, řídící učitel v Dolních Štěpanicích Václav KASAL a samozřejmě i Josef ŠÍR, jenž působil jako učitel v Roztokách u Jilemnice, Staré Vsi, Poniklé, Benecku, Horních Štěpanicích a Příchovicích.

Zapálení učitelé se kromě výuky a výchovy mladé generace věnovali i rozvíjení svých talentů. To mělo pravděpodobně několik příčin, potřebovali své myšlenky sdělit světu, ale také bylo třeba si přivydělat, protože učitelské příjmy často nestačily k uživení rodiny. A tak mezi vyučujícími nacházíme nadané hudebníky, malíře, především však spisovatele.

Za všechny je třeba vyjmenovat právě Josefa ŠÍRA, jehož tvorbě bude podrobněji věnována další část, Karla Václava RAISE, Antonína POCHOPA i Josefa ALEŠE – LYŽCE.

Karel Václav RAIS pocházel z Lázní Bělohradu; jako dítě školou povinné byl odeslán do Vrchlabí na „handl.“ Nelehký život horalů později vylíčil v románu *Zapadlí vlastenci*. RAIS byl spolužákem a přítelem Josefa ŠÍRA na jičínském učitelském ústavu.

Povídky pro menší čtenáře psal učitel Antonín POCHOP.

Poslední zmíněný autor, Josef ALEŠ – LYŽEC, sice nepocházel z Krkonoš, původně působil jako podučitel na Chodsku, ale do zdejšího kraje se přistěhoval, ve svém díle pojednal o lyžování a vyznal se ze své lásky k horám.

2. 1. Historický vývoj obecného školství

Až do poloviny osmnáctého století bylo rakouské školství značně neutěšené. Úplné počátky zaznamenávalo především **obecné školství**.

Hlavní překážkou byla chudoba měst a venkova, nebylo vhodných budov, byl nedostatek školních pomůcek, učebnic, učitelstvo bylo špatně placeno, chyběli vzdělaní pedagogové.

Školní docházka v té době nebyla povinná, organizace škol nedosahovala jednoty, dozor nedostačoval.

Nutně tedy musel nastat obrat. K němu došlo za vlády Marie Terezie, jež spatřovala v obecném školství základ mravního povzbuzení nejširších lidových vrstev a nejbezpečnější záruku státního pokroku.

Tereziánský školní řád se stal podkladem obecného školství také v českých zemích, zaváděl **triviální školy** na vesnicích s filiálním kostelem. Zde se vyučovalo náboženství a **triviu** – čtení, psaní, počtům.

Vyučování na vsi probíhalo často v pronajatých prostorách s velmi špatným školním zařízením, a tak obce začaly stavět vlastní školy.

Druhým úkolem, na který bylo třeba upřít pozornost, bylo vzdělání a vzdělávání učitelů. Doposud učili převážně lidé bez pedagogických zkušeností (např. vysloužilí vojáci apod.).

Od třicátých let devatenáctého století, ve vrcholném období národně obrozeneckých snah, přibývalo vzdělanějších vyučujících triviálních a hlavních škol:

„Tito učitelé vydatně přispívali k rozvíjení kultury, literatury, vědy, nalézali spojení s lidovými vrstvami ve městech i na venkově a podíleli se na počátcích naší pedagogiky XIX. století, zejména metodik jednotlivých předmětů. ...

V úvahách o reformách celkové společenské struktury a o reformách školské soustavy bylo tehdy přesněji vymezeno i poslání učitelstva

v životě národa a byly předloženy návrhy na zlepšení hmotného a společenského postavení učitelstva.“³

V září a říjnu roku 1848 proběhla shromáždění učitelů v Praze a ve Slavkově. I zde byly vzneseny požadavky na zlepšení postavení učitelstva základního stupně školské soustavy. Naděje na zlepšení se však záhy rozplynuly.

Sociální postavení učitelů popisuje Emil SMEJKAL takto:

„Penzi učitelé dosud nedostávali. Roku 1857 bylo rozhodnuto, že při značném počtu obecných škol je jediným možným opatřením pro stáří povolat zestárlým učitelům pomocníky. Výnos z 31. 5. 1858 zakázal podučitelům ženit se bez povolení školních úřadů. Povolení mohli dostat jen podučitelé zámožní nebo ti, jejichž nevěsty přinesou slušné věno. Aby zvýšili své příjmy, směli učitelé ve škole dávat soukromé hodiny žákům zámožnějších rodičů; podučitelé se často museli dělit o výtěžek z privátu se svými pány principály. ... Podle kongruy z roku 1853 měl mít učitel při farní škole 300 zl., při filiální škole 250 zl. a podučitel 100 až 120 zl.“⁴

O hmotném zabezpečení pedagogů autor dále pojednává:

„V roce 1870 bylo rozděleno na tři platové třídy místní: 600, 500 a 400 zl. s automatickým 10 procentním zvýšením po pěti letech (kvinkvenálky). Nadučitelé měli zvláštní funkční příplatky. Podučitelé dostávali 60% služného učitele. Místní platové třídy se udržely především vlivem učitelstva německého, které učilo převážně v městech,

---

³ CACH, J. Učitelstvo a učitelské hnutí v letech 1848 až 1918. In *Učitelé v práci a v boji. Sborník vzpomínek a studií 1848 – 1918*. Praha: Práce, 1971, s. 7 – 8.

⁴ SMEJKAL, E. Pohled do učitelské historie. In *Učitelé v práci a v boji. Sborník vzpomínek a studií 1848 – 1918*. Praha: Práce, 1971, s. 22.

a mělo proto služné nejvyšší. Do r. 1884 dosáhlo jen toho, že plat 400 zl. byl omezen na nejmenší počet učitelů a r. 1887 byla tato třída zrušena. Současně byl zlepšen také plat správců jednotřídních škol a všem definitivním učitelům při čtvrté a šesté kvinkvenálce povolen příplatek po 50 zl. Tehdejší pětistovkový učitelský plat se blíží kupní síle platů starých školních rektorů z r. 1600, tj. 84 kopy míšených grošů. Teprve zákon z r. 1894 odstraňuje místní třídy zřízením osobních stavů při kategorii učitelstva škol obecných a měšťanských. Tak byly vytvořeny platební třídy pro měšťanské školy po 800, 850 a 950 zl., pro obecné po 550, 600 a 750 zl., bez ohledu na to, v které obci učitel učí. Definitivní podučitel měl 400 až 450 zl., prozatímní 360 zl. Pětileté příplatky byly stanoveny pro učitele na obecných školách po 50, pro učitele na měšťanských školách 80 zl., funkční a aktivní (činovné) se nezměnily. Další krok kupředu byl učiněn po pěti letech tím, že platy na jednotlivých stupních byly zvýšeny (o 50 zl.). Zároveň byly zvýšeny kvinkvenálky a zlepšeny poměry penzijní. Tato úprava tehdy celkem uspokojila, ale po čase vznikl opět nepoměr mezi platy učitelů a státních úředníků, jimž bylo přidáno. Vzniká proto nový požadavek služného čtyř nejnižších dietních tříd státního úřednictva se všemi důsledky a uzákonění 35leté služební doby. Další změny v služebních důchodech učitelstva přináší zemský zákon moravský platný od ledna 1905 a upravený definitivně až v červenci 1914. Učitelstvo se rozděluje na učitelstvo škol obecných a škol měšťanských, na školách obecných se ruší rozlišování míst I. a II. třídy. Prozatímní učitelé dostávají ročních 1 000 K (dříve 600 zl. = 900 K) a příbytečné 180 K. Za tři léta po způsobilce jsou ustanovováni definitivními ad personam. Základní služné stanoveno na 1 600 K na obecných a 2 200 K na měšťanských školách. Místo pětiletého zvyšování – kvinkvenálek zavedeny bienálky a trienálky (zvýšení po dvou a třech letech). Funkční přídavek na obecních školách se řídil počtem tříd a činil 200 až 500 K, na měšťanských školách od 400 do 700 K. Učitelé

pověření řízením obecné nebo měšťanské školy dostávali 50, popřípadě 75% funkčního přídavku. Ředitelé škol obecných i měšťanských měli právo na naturální byt sestávající nejméně ze dvou pokojů, kuchyně s příslušenstvím nebo na příbytečné od školní obce.“⁵

Koncem devatenáctého století se rozšiřovala síť učitelských jednot Budeč a Komenský, jež byly zakládány podle shromažďovacího zákona z roku 1867. Rozrůstaly se též Ústřední spolky jednot učitelských v Čechách i na Moravě, vycházel učitelský tisk.

Učitelé se zapojovali do veřejného i kulturního života, cílevědomě promýšleli pedagogickou práci s dětmi ve škole i mimo ni, věnovali se sociálním otázkám, jako byla dětská práce, postavení žen apod.

Zatímco v devatenáctém století pracovaly ženy ve školství zřídka, po roce 1900 lze pozorovat zvýšenou feminizaci školství.

Přesto, že již v době Marie Terezie bylo školství sekularizováno, ještě na přelomu devatenáctého a dvacátého století byla církev nadřizena škole, jak o tom svědčí slova Jaroslava PLUHAŘE:

„V područí církve byla i škola. Před vyučováním i po něm jsme se musili s dětmi modlit. Začátek a konec školního roku se odbýval v kostele. Učitelé musili vodit děti do kostela a mít nad nimi dozor nejen při mši, zpovědi a přijímání, ale i při všech církevních parádách (Božím těle, průvodech atd.).

Nikdy nezapomenu, jak jsem v roce 1911 v zimě vedl za třeskutého mrazu děti ... ke zpovědi ...“⁶

---

⁵ SMEJKAL, E. Pohled do učitelské historie. In *Učitelé v práci a v boji. Sborník vzpomínek a studií 1848 – 1918*. Praha: Práce, 1971, s. 25 – 26.

⁶ PLUHAŘ, J. Život venkovského učitele. In *Učitelé v práci a v boji. Sborník vzpomínek a studií 1848 – 1918*. Praha: Práce, 1971, s. 284.

Důležitou a zcela samostatnou kapitolou bylo působení českých učitelů v menšinovém školství v pohraničí.

2. 2. Postavení učitelů v Podkrkonoší

Existenciální těžkosti vlasteneckých učitelů popsal Josef ŠÍR v dopise svému synovi, pozdějšímu staviteli v Nové Pace, na vojnu v roce 1917:

„Potáhnu už od prázdnin 40. rok, a vidím, jak to je dobře rozpočítáno a vyzkoušeno, co člověk vydrží. A my musíme ještě o 2 roky dál, tedy mě ještě čekají 3. Neslevím tomu, jenže stará herka špatně už tahá. Postavení naše hmotné není dnes taky jako vůbec všech „měsíčních almužníků“ závidění hodné. Já jsem dostal např. válečný příspěvek jako „bezdětný“ a aktivní přídavek mám o 60 K menší než slečny učitelky. A to je opravdu všecko tak pěkné, že se musí člověk smát, a pak vypadá jako špatně vychovaný divák v divadle ...“⁷

Čeští venkovští učitelé se často nacházeli doslova v bídě, jak o tom svědčí následující úryvek ze vzpomínek ŠÍROVÝCH současníků:

„Šír byl vyhublý a oči jeho plály podivným leskem. Teprve později jsem se dověděl, že Šír za války strádal. Ale nestrádal jen podvýživou, byl to hlad. Šír překonával hlad. Myslil, že jeho organismus je nezníčitelný. Jednou odebral se na odpočinek, a když se probudil, byl zhroucen. Schopnosti byly otupeny. Šír odešel na odpočinek. Vzpamatoval se, ale patrně zárodky choroby dřímal. – Chtěl ještě

---

⁷ ŠÍR, J. Z válečné korespondence spisovatele J. Šíra. *Horské prameny*, 1938, roč. I, č. 3 - 4, s. 86.

jednou chopiti se práce. Přemýšlel, má-li místo přijmout. Po čase se rozhodl, že místo přijme. Však na počátku práce ustal.“⁸

Čeští učitelé na přelomu devatenáctého a dvacátého století to neměli lehké, obzvláště pak ti, kteří povzbuzovali prostý lid v pohraničí, aby se nevzdával své národnostní identity. Dokladem toho je ŠÍRŮV *Obrázek z Krkonoš*:

„Umřel tu jeden Čech evangelík, příbuzní pozvali kazatele z Valteřic, zpěváky z Křížlic – taky jsem šel – všechno z lásky skoro, ne za peníze: ale co se stalo? Přišel zákaz z městského úřadu, že se nesmí cestou ani na hřbitově česky zpívat a mluvit, sice že purkmistr neručí za bezpečnost a za životy účastníků pohřbu. Šli jsme tiše jako němí, nesmělo se zpívat „Kristus je spása má!“ a kněz nesměl na hřbitově ani poděkovat.

Kapelník pobízel k pospěchu, hudebníci odešli, zase jsme osaměli.

Bylo nám trapno, jako by nás hrozná jakási neviditelná můra tlačila. Horko bylo děsné, žízeň nás mučila, ale do hostince se nám nechtělo, byli jsme přesvědčeni, že ve mnohých hotelích nedostane se Čechovi obsluhy.“⁹

O zákazu českého jazyka hovoří autor dále ve stejné povídce:

„Měli jsme se žáky vycházku do hor k Labskému vodopádu, ke Sněžným jamám a zpátky přes Spindelmühle domů. Ve Spindelmühle čekaly na nás povozy. Děti byly rády, že se vezou, zvláště po takové tuře, nálada byla tedy veselá. Když jsme přijeli do Horního Vrchlabí, zakázal jsem dětem zpívat, ale dívky na zadním voze o tom nevěděly a k vybídnutí kočího zazpívaly kterousi školní národní píseň. Za chvíli nás

---

⁸ TRYZNA, J. Pohřební řeč. In *Školní kronika*. Roztoky u Jilemnice, 12. 5. 1920, s. 10.

⁹ ŠÍR, J. *Obrázek z Krkonoš*. Na bitevní čáře. *Horské prameny*, 1938, roč. I, č. 3 – 4, s. 163 – 164.

povoz tryskem dojel a ustrašené dívky vypravovaly, jak do vozu kamení lítalo a jak ženské do vozu pometly tloukly! Kdyby to provedly děti, nedivil bych se, ale dospělé osoby a ženy – považte, i ženy! ...“¹⁰

2. 3. Česká škola

O nutnosti zřízení české školy ve Vrchlabí promluvil ŠÍR ústy kněze ve své povídce takto:

„O něm nelze říci, čím je. Čechem není, Němcem není, on je zkrátka „ničema“. A on není sám, je jich tu více – mám je počítat? Je tu asi 10 majitelů domů, ale spolehliví jsou mezi nimi snad jen 2 – 3. Kdyby mělo dojít k činu, aby snad měli dát dítky své zapsat do české školy, budou se mnozí zaklínat jako Petr nad Ježíšem, že neznají národa českého. ... A když ti naši lidé nedostanou za svého celého života českou knihu do ruky, když nemohou nikdy vyslechnout českou přednášku – české kázání – kterak se mohou sami povznést? Nelze nám říci mdlému a slabému: „Vstaň a buď silen!“, ale musíme mu podat pomocné ruky. ..., a proto musí být naší přední starostí, aby se rozvinula kulturní činnost. Život občanský bez spolku, bez školy, jaký to život? My tedy máme založit ruce v klín a nechat české děti na pospas? Kolik je tu českých dítek?

Podle mého počtu 200.

A pro takový zástup dětí není tu ani jediné třídy! Němci jednají jinak, ti zřídili na Benecku pro hrstku dětí samostatnou šulvereinskou školu!“¹¹

ŠÍR uzavřel svoji vlastenecky zaměřenou povídku zamyšlením:

---

¹⁰ ŠÍR, J. Obrázek z Krkonoš. Na bitevní čáře. *Horské prameny*, 1938, roč. I, č. 3 – 4, s. 164.

¹¹ ŠÍR, J. Obrázek z Krkonoš. Na bitevní čáře. *Horské prameny*, 1938, roč. I, č. 3 – 4, s. 164 – 165.

„Když jsem nedávno od kapličky pohlížel na rostoucí, vzmáhající se Vrchlabí, na ty obrovské továrny a krásné vily velkokapitalistů německých, a na druhé straně když jsem viděl ty přechetné zástupy udřeného lidu továrního, spěchajícího k českým dědinám, přišla mi na mysl celá rozmluva s oním neohroženým duchovním. „Zdaž splní se jeho proroctví, že již je pozdě?“

O nikoliv! Český dům a český spolek již ve Vrchlabí máme, dočkáme se i české školy!“¹²

---

¹² ŠÍR, J. Obrázek z Krkonoš. Na bitevní čáře. *Horské prameny*, 1938, roč. I, č. 3 – 4, s. 167.

3. Život Josefa Šíra

Josef ŠÍR se v Podkrkonoší narodil a prožil zde celý život, jenž věnoval svým žákům, osvětové i umělecké činnosti. Poznal dokonale svůj kraj, drsný život na horách, myšlení a jednání místních lidí, jejichž charaktery a prostředí tak barvitě přiblížil ve své literární tvorbě. V přesvědčení sloužit lidem v kraji, z něhož sám vzešel, odmítl několikeré pozvání do Prahy, aby tam po složení zkoušek vyučoval na měšťanské škole následujícími slovy:

„Kopali u nás dělníci studnu, jeden byl nahoře, druhý dole. Ten dole měl práci zlou, stál po kolena ve vodě a blátě. I povídá mu ten hoření: „Kamaráde, pojď ty zas nahoru, já půjdu dolů.“ A dolní odpověděl: „I nech, jsem už stejně zamazán a zvykl jsem si tomu.““¹³

Přesto, že by se mu v hlavním městě dostalo zřejmě většího uznání a jistě i vyšší životní úrovně, zůstal Josef ŠÍR po celý život věrný rodnému Podkrkonoší, a tak bývá v literatuře zmiňován pouze několika větami jako regionální spisovatel. Jako učitel je uchován již pouze ve vzpomínkách potomků pamětníků.

3.1. Rodiště

Josef ŠÍR se narodil dne 7. ledna 1859 v nevelké podkrkonošské obci se zajímavým názvem **Horní Branná**. Pojmenování obce bylo předmětem mnoha zkoumání, avšak dodnes není jeho původ zcela jasný. Někteří badatelé míní, že je odvozeno od slova *brána*, což by mohlo být chápáno, že místo je vstupní branou do Krkonoš, neboť je

---

¹³ PANÝR, J. Hrst vzpomínek na Josefa Šíra. *Beseda*, 1949, roč.VI, č. 19 – 20, s. 273.

odtud překrásný výhled na mohutný přední val Krkonoš, jenž se rozkládá od Kotle přes Žalý až k Černé hoře. Jiní jsou ovšem toho názoru, že jméno je odvozeno z původního tvaru *Brenný* nebo *Brenná*, tedy od kořene slova *brenije*, čili bláto, kal. Této myšlence by odpovídal i výskyt podobného názvu nedalekých obcí Horní a Dolní Kalná.

Horní Branná má velmi starou a bohatou historii, bývala majetkem nejmocnějších rodů žijících v minulosti na našem území. Historii slavných rodů započali VARTENBERKOVÉ z Vandalů v jedenáctém století. Přípomínkou jejich zdejšího působení je vztyčený lev ve znaku obce.

Dalšími majiteli panství byli o sto let později MARKVARTICOVÉ a od třináctého století VALDŠTEJNOVÉ.

Podobně jako mnoho okolních obcí i Horní Branná padla za obět husitským vpádům a shořela. V polovině šestnáctého století VALDŠTEJNOVÉ zahájili výstavbu renesančního zámku a obnovu zrušeného místa.

V roce 1606 získal majetek Václav ZÁRUBA z Hustiřan, jenž byl členem Jednoty bratrské a velkým vlastencem. V pobělohorské době se panství stalo útočištěm bratří odcházejících ze země. V letech 1627 a 1628 sem též dvakrát zavítal z Bílé Třemešné i Jan Amos KOMENSKÝ za účelem setkání s Kristinou PONIATOWSKOU, která mívala jasnovidecké vize. V polovině dvacátého století byl KOMENSKÉMU v obci zřízen památník.

Následujícím majitelem Branné se stal Albrecht z VALDŠTEJNA, který ji věnoval příbuznému Ottovi, hraběti z HARRACHŮ, ten ji předal svému synovi Ferdinandu BONAVENTUROVI. V průběhu třicetileté války byla obec i se zámek opět vypálena.

HARRACHOVÉ vlastnili panství až do roku 1945. Mezi posledními majiteli nacházíme i jméno hraběte Jana HARRACHA, jenž se aktivně podílel na veřejném životě. Mimo jiné byl i kurátorem Matice školské.

Stejně jako v okolních podhorských vesnicích i zde bylo předmětem obživy především tkalcovství a plátenictví. V polovině osmnáctého století zde vznikaly první tkalcovské cechy a roku 1879 byl založen První tkalcovský spolek pod Krkonošemi v Horní Branné.

V roce 1865 tu bylo založeno ochotnické divadlo. Vznikl sbor dobrovolných hasičů a tělovýchovná jednota Sokol.

Do Horní Branné patří i počátky českého lyžařství. Výše uvedený hrabě Jan HARRACH přivezl z Norska do Čech první ski, jak se tehdy lyže nazývaly, aby je využil pro své lesníky. Od roku 1893 vyráběl branský kolář Bedřich SOUKUP lyže české, jež se postupně rozšířily a daly vzniknout lyžování v celém regionu.

Obec nebyla ušetřena ani od obou světových válek.

V současné době zde nacházíme zrestaurované původní památky, staré domy i moderní zástavbu.

Z obce vzešly významné osobnosti jako např. spisovatel Josef Mirovít KRÁL, jenž byl nadšeným vlastencem, Jan Slavomír TOMÍČEK, který byl žurnalistou a básníkem, spisovatelé František Bohumil HAKL a Zdeněk POCHOP, malíř a grafik Dalibor MATOUŠ, hudební skladatel a sbormistr pěveckého spolku Hlahol František KAVÁN (jmenovec malíře Františka KAVÁNA z Víchové nad Jizerou) a v neposlední řadě i Josef ŠÍR - učitel, spisovatel, výtvarník, hudebník a neúnavný bojovník za práva utlačovaného českého lidu, chudých tkalců i žen, což byla na tu dobu myšlenka poměrně pokroková.

Na rodném domě Josefa ŠÍRA byla dne 28. září 1934 odhalena pamětní deska. Při této příležitosti zavítal do obce prof. František SEKANINA z Prahy, aby zde přednesl pár slov:

„Málokde jako v těchto chudičkových horách na Jilemnicku užíš tolik tiché a dojímavé piety pořadatelstva i účastníků slavnosti k spisovateli, který z nejlepší učitelské a spisovatelské práce odešel náhle, sotva se

dočkal převratem osvobození. A málokde také dovedeš pochopit význam, poslání a úlohu českého spisovatele, jakým byl Šír ...“¹⁴

3. 2. Dětství a mládí

Josef pocházel ze skromných poměrů. Jeho otec se jmenoval Štěpán ŠÍR, byl domácím tkalcem, později se stal starostou obce. Kromě Josefa měli Šírovi ještě další dvě děti – Štěpána a Annu.

Horní Branná leží na poloviční cestě mezi Jilemnicí a Vrchlabím. Tehdy byla Jilemnice česká a Vrchlabí v područí Němců. Bývalo zvykem posílat děti na „handl,“ aby se naučily němčině, kterou potřebovaly později jako tkalci k dorozumění s faktory.

I malý Pepík musel odejít na zkušenou do Lánova, kde jej provázelo povýšené německé chování, které v dospělosti popsal ve svém díle. Jeho dětství jeví i známky radosti. A jako správný chlapec se občas připlétl do nějaké pranice.

Jelikož byl Josef nadaný, rodiče dokázali našetřit finanční prostředky k tomu, aby alespoň jeden ze synů mohl jít studovat. Josef absolvoval reálku a v roce 1879 ukončil studia na učitelském ústavu v Jičíně, kde jej literárně i lidsky ovlivnil dlouholetý přítel Karel Václav RAIS.

3. 3. Šírovo všestranné nadání

Josef ŠÍR byl v první řadě vynikajícím učitelem. Byl přísný a náročný, děti však miloval a plně se jim věnoval, dokázal obohatit výuku, užíval mnoha názorných příkladů a pomůcek vlastní výroby. Jeho výchovatelská činnost však nekončila se zvoněním, věnoval se svým žákům i po vyučování, kdy s nimi pouštěl draky, vyráběl pro ně loutkové

---

¹⁴ SEKANINA, F. V kraji zapadlých vlastenců vlastenec zapomenutý. In *Národní politika*. 7. 10. 1934, strojopis, s. 4.

divadlo, s kterým pak hrál vlastní divadelní hry. Nejednoho žáka doprovázel domů, aby se ujistil, že děti v pořádku došly. Za zimních plískanic nosil některé i na zádech.

ŠÍROVY řečnické schopnosti jej často ustanovily mluvčím učitelů na spolkových schůzích či okresních poradách.

ŠÍR byl též dobrým hudebníkem, což využíval ve škole i mimo ni. Hrál na několik hudebních nástrojů především na varhany a housle, dobře zpíval, hrával v kostele, vyučoval hudbě, založil smyčcové kvarteto a skládal drobné instrumentální i vokální skladby.

Nadání bylo Josefu ŠÍROVI dáno i v oblasti výtvarné, oblíbil si především kresbu. V jeho pracích shledáváme vliv celoživotního přítele Františka KAVÁNA.

Maloval též olejovými barvami. Dokladem toho byly nástěnné katastrální mapy na stěnách školních budov v Roztokách a Horních Štěpanicích. O ŠÍROVĚ malířském umění dodnes svědčí kronika obce Horní Štěpanice. Olejovými barvami vymaloval i vlastní byt; alegoricky vyjádřil čistotu, střídmost a jiné ctnosti.

Literární činnosti se Josef počal věnovat již jako student. Jeho díla pocházejí z doby pozdější. Psal především drobné povídky, které původně vycházely časopisecky. Napsal i několik dramat a románů. Některé jeho knihy vyšly již za spisovatelova života, většina však byla vydána souborně až po smrti. Část jeho práce zůstala pouze v rukopisech.

Sám se o sobě vyjádřil:

„... Psal jsem záhy básně i povídky, ale ty jsem všecky spálil. Přišel jsem k poznání, že „jedno je potřebné“: zušlechtovat lid. Práce mé počaly se otiskovat r. 1896, když mi bylo již 37 let. ...Vím dobře, že dle běžného vzoru uměleckého stojí leckteré moje práce opodál, ale vím, co

dělám a proč to dělám: čistě umělecké dílo, kde je víc neřeknuto než dořeknuto, náš lid nepochopí, nutno tedy dělat koncese. Budoucnost ukáže, mám-li pravdu.“¹⁵

ŠÍR se též zajímal o astronomii či včelařství a ovocnářství, vyznal se v zemědělství, ba ani lékařství mu nebylo cizí, dokázal tyto obory přiblížit i laickým posluchačům.

Byl také spoluzakladatelem a členem několika spolků, obecním tajemníkem, písařem, obětavým sousedem a dobrým člověkem.

3. 4. Rodinný život

Josef ŠÍR se oženil s Františkou JANOUŠKOVOU z Roztok u Jilemnice. Společně přivedli na svět šest dětí – Ludmilu, Elišku, Josefa, Františku, Ladislava a Helenu. Rodina se musela v souvislosti s otcovým povoláním často stěhovat. Nebylo to lehké a peněz na zbytek také nebylo. Otec, coby učitel, však věděl, jak je vzdělání v životě člověka důležité, a tak jej poskytl všem svým potomkům.

Jak děti dorůstaly, postupně odcházely na studia. Chlapci vystudovali průmyslové školy, Ludmila absolvovala krajkářskou školu, Eliška s Františkou navštěvovaly školu obchodní a Helena chodila do zdravotnické školy.

---

¹⁵ ŠŤASTNÁ, J. Význam prací spisovatele Josefa Šíra pro studium lidu v Podkrkonoší. In *Krkonoše a Podkrkonoší. Vlastivědný sborník. Muzeum Trutnov*. Hradec Králové: Východočeské nakladatelství, 1966, s. 200.

3. 5. Učitelská dráha

První učitelské místo nastoupil Josef ŠÍR v Roztokách u Jilemnice, kde působil pět let s osmiměsíční přestávkou ve Staré Vsi. Poté byl přidělen do Poniklé, aby se tam stal definitivním učitelem. Mezi další působiště patřilo Benecko, kde založil odbor Národní jednoty severočeské a svými přednáškami posiloval naděje lidu. Definitivním řídícím učitelem se stal v Horních Štěpanicích. Zde působil nejdéle, celých jedenadvacet let. Jeho žena pracovala ve škole spolu s ním, vyučovala ručním pracím.

Vlastní pedagogickou kariéru shrnul Josef ŠÍR v obecní kronice obce Roztoky:

„Dne 1. března 1909. nastoupil definitivní řídící učitel Josef Šír, ustaven byv sem dekretem c.k. z.š.r. č. 6209. ze 4/2 1909.

Narodil se 7/1 1859. ve Branné. Studoval na reálce v Jičíně ve 2 třídách, pak 1874/5 – 1877/8. na c.k. ústavu ku vzdělání učitelů v Jičíně.

Vysvědčení způsobilosti pro školy obecné obdržel v Hradci Králové 25/10 1880. č. 28. Byl ustanoven 6/9 1878. č. 19355. z.š.r. definitivním podučitelem v Roztokách, 27/12 1878. zatímním správcem školy ve Staré Vsi, odkud se 16/9 1879. vrátil zase do Roztok. Dekretem z 10/9 1883. č. 30630. jmenován definitivním učitelem v Poniklé, kde již od 1/5 1883. zatímně vyučoval. – 27/12 1885. č. 2057. o.š.r. ustanoven zatímním řídícím učitelem na Benecku, kdež působil od 1/1 1886. – 259/2 1888., načeš přesídlil do Horních Štěpanic, ustanoven tam def. říd. učitelem 12/12 1887. č. 41421. z.š.r.

Příjmy jeho v Roztokách dle zákona z r. 1903. jsou: 1600 K služného, 6 kvinkvenálek po 200 K a 300 K funkčního přídavku.

Poslední kvinkvenálka poukázána mu od 1/10 1908. 22/10 č. 53245. z.š.r.“¹⁶

V lednu 1919 požádal Josef ŠÍR o uvolnění ze služby a v dubnu odešel do penze, aby uvolnil místo mladším. V roztocké obecní kronice se však dále dočítáme:

„Dne 1. dubna 1919 dán byl ř. učitel Josef Šír do výslužby, a dočasným řídícím učitelem jmenován Frant. Hampl. Aby nebylo nutno zavést ve dvou třídách polodenní vyučování, uvolil se J. Šír vyučovati substitučně, dokud nebude za něho náhrady.“¹⁷

Bezprostředně následující zápis v kronice zní:

„K zastupování def. učitele Frant. Hampla, jemuž svěřena správa školy, ustanoven od 1. dubna 1919 zastupujícím učitelem v Roztokách na čas potřeby p. Jos. Šír, říd. učitel na odpočinku.“¹⁸

O ŠÍROVĚ zproštění služby kronika uvádí:

„Čís. 1911 o.š.r. z 12/7. 1919. Dnem 30. června 1919 zproštěn byl Jos. Šír, ř. uč. v.v. služby jako zastupující učitel s vyjádřením o.š.r., že působení jeho bylo dle povinnosti a chování bezúhonné. Berní úřad zároveň poukázán, aby ihned vyplatil 20% celkové odměny a 20% celkového drahotního přídavku, jež za dobu posledního působení t.j. od 1. dubna 1919 obdržel.“¹⁹

---

¹⁶ *Obecní kronika. Roztoky u Jilemnice, 1909, s. 132 - 133.*

¹⁷ *Obecní kronika. Roztoky u Jilemnice, 1919, s. 163.*

¹⁸ *Obecní kronika. Roztoky u Jilemnice, 1919, s. 163.*

¹⁹ *Obecní kronika. Roztoky u Jilemnice, 1919, s. 164.*

Josef ŠÍR však nedokázal dlouho odpočívat. Byl učitelem „tělem i duší,“ žáci mu záhy začali scházet, a tak požádal o znovupřijetí do činné učitelské služby. Chtěl své schopnosti věnovat některé z menšinových škol v pohraničí. Dostal na výběr ze dvou míst. Nějakou dobu přemýšlel, zda je ještě fyzicky schopen se svému poslání věnovat, ale neutěšená materiální situace napomohla jeho rozhodnutí přijmout učitelské místo v Příchovicích u Tanvaldu.

V noci po příjezdu do svého posledního působiště zemřel nad knihami, jež právě vybaloval. A tak se stalo, že dne 8. května 1920 „padl na brázdě, kterou chtěl orat“ vynikající učitel, umělec, ale především člověk, jenž se zapsal do srdcí mnoha žáků, kolegů, přátel, sousedů. Zůstává však i v myslích mnoha současných místních pedagogů, kteří z jeho odkazu stále čerpají.

Josef ŠÍR je společně se svou ženou pochován na hřbitově v Roztokách u Jilemnice. Na náhrobní desce je zvěčněno jeho osobní krédo, jemuž zůstal věrný po celý svůj život:

„Láska k člověku to je jediná správná cesta a kromě té žádné jiné cesty není.“

3. 6. Osvětová činnost

Josef ŠÍR byl nacionálně založen. Aktivně pracoval v odborech Národní jednoty severočeské v Horních Štěpanicích a na Benecku, jež sám založil. Pracoval v jilemnickém okrsku jednoty, jenž se věnoval především české menšině ve Vrchlabí. Ochotně a nadšeně přednášel. Absolvoval zhruba tři sta přednášek na podporu českého ducha v Podkrkonoší. Vydával se na dlouhé namáhavé cesty, aby horskému lidu přinesl poučení, probouzel a vychovával. Podněty ke svým

příspěvkům čerpal z vlastní výchovatelské praxe i z národních dějin. Byl vlastencem více svými činy než slovy.

„Ve svých projevech byl vzdálen jakéhokoliv štvání, zato snažil se posílit sebevědomí, narovnat páteř, vzbudit naděje.“²⁰

Přes veškeré těžkosti, národnostní útisk i materiální strádání, jež činily jeho život tolik obtížným, musel být Josef ŠÍR velmi vyrovnanou a silnou osobností, když se nikdy nesnížil k zákeřnému jednání. V jeho chování bylo pravděpodobně tolik noblesy, již s sebou přináší jen neobyčejně vysoká inteligence ruku v ruce s oddanou lidskostí a národním cítěním.

Když dnes studujeme život a dílo podobných lidí, jímá nás nesmírná úcta a obdiv, ovšem intelektuální, humánní i estetické potřeby lidstva jsou stále stejné dnes, v době vyspělé civilizace, jako byly před sto lety či ještě mnohem dříve. Je třeba je přizpůsobit momentálním životním podmínkám. A tak nezbyvá, než uchopit „pochodeň,“ jež nám předávají neprávem zapomenutí hrdinové, jakým bezesporu byl i Josef ŠÍR.

---

²⁰ PANÝR, J. Hrst vzpomínek na Josefa Šíra. *Beseda*, 1949, roč.VI, č. 21 – 24, s. 313.

4. Šírovy pedagogické názory

Josef ŠÍR byl celou svou bytostí zapáleným učitelem a vychovatelem venkovského lidu, měl na paměti blaho svých žáků, kolegů i spoluobčanů.

V jeho době se tradovalo: „**Komu je osud nepřítelem, udělá ho učitelem,**“ on však ukázal opak.

Pod jeho vedením se pedagogický sbor zabýval mnoha výchovnými, didaktickými i vědeckými otázkami a pravidelně se vzdělával prostřednictvím referátů přednášených na pedagogických poradách, jež probíhaly na škole každý měsíc. Dokladem toho jsou protokoly z těchto konferencí, které ilustrují pedagogické dění v Roztokách u Jilemnice v období od 1. února 1912 do 3. května 1918, kdy zde ŠÍR působil jako řídící učitel.

K nejzajímavějším tématům referátů bezpochyby patří **péče o děti méně nadané a slabomyslné, výchovné práce dílenské a principové, činná škola, český pravopis, vyučování jazykové, rozpravy o čtení elementárním, pohádky a četba mládeže, vyučování slovesnosti a literatuře, historický vývoj počtů, zkoušení a klasifikace, výchova kázní, šetření hlasem, osnovy učebné, opravné snahy ve školním zdravotnictví, výchově a prvopočátečním vyučování, všeobecné vzdělání národní.**

Další přednášky čerpaly z myšlenek významných pedagogických osobností. Často bylo citováno z KOMENSKÉHO *Didaktiky*, ROUSSEAUOVA *Emila* nebo z názorů TOLSTÉHO.

Své příspěvky si střídavě připravovali všichni členové učitelského sboru. Josef ŠÍR jim byl nedostižným příkladem, kromě referátů přednášel na každé pedagogické radě svou hospitační zprávu, pravidelně zakončenou povšechnou úvahou s nejrůznějšími náměty.

Někdy připomněl kolegům učitelské desatero, jindy odlehčil napjatou atmosféru pedagogického snažení několika aforismy.

4. 1. Z hospitačních zpráv

Jako řídící učitel, prováděl Josef ŠÍR pravidelně hospitační činnost ve třídách svých kolegů. Protože sám také vyučoval, bylo náročné obsáhnout všechny povinnosti, a tak se někdy stalo, že za celý měsíc nebylo možné sousední třídy navštívit. Tyto situace byly ovšem pouze výjimečné, bývalo to v době, kdy byl některý ze spolupracovníků nemocen či čerpal dovolenou. V kronice, jež dokresluje tehdejší školské poměry v průběhu šesti let, se podobné konstatování objevilo pouze třikrát.

Závěry z hospitací byly pokaždé kladné a povzbudivé. Kdo ŠÍRA znal, věděl, že to není populistické opatření, aby se zalíbil druhým. Byl to čestný muž, přísný, ale spravedlivý. Pravděpodobně velmi dobře věděl, že kladnou motivací lze člověka povzbudit k nejlepším výkonům. Kolegy podporoval např. následujícími výroky:

„Sledováním nových směrů ve vyučování stává se vyučování stále zajímavějším a účinnějším. Povznesené, nepodrážděné, klidné chování osob učitelských podmaňuje si děti tou měrou, že není potřebí přísného zakročování ve příčině kázně. K žákům méně nadaným přihlíží se, aby aspoň v základních třech předmětech osvojili si vědomosti dostatečné.“

21

„Řídící učitel při svých hospitacích shledal, že se učitelé na vyučování řádně připravují, o vyučování čilé, názorné a intenzivní pečují. V jazyku

---

²¹ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 4. června 1914. Roztoky u Jilemnice, 1914.

vyučovacím dbá se, aby žáci znali nazpaměť články veršované i některé prosaické, a aby na každého žáka přišlo čísti, odpovídati a přednášeti.

V počtech zaveden jest systém Močníkův, jenž však ožíván jest příklady ze života a názornými vysvětlivkami. Správný postup v těchto dvou hlavních předmětech jest tedy zabezpečen. Se žáky zachází se s vlídnou přísností a důstojností, kázeň je dobrá.“²²

„Metody jsou správné a dbá se všech nových osvědčených směrů jak v reáliích, tak i v jaz. vyučování, počtech, kreslení a zpěvu, směřujících k obohacení věcných poznatků dítek, na rozdíl od dřívějšího vyučování pouze slovního.

Čas vyučovací, jakož i dozor před vyučováním přesně se dodržují. Při kázni nespouští se ze zřetele slušné chování žáků a čistota.“²³

„Řídící učitel byl přítomen vyučování ve všech třídách a s potěšením konstatuje, že všichni členové sboru učitelského konají své povolání horlivě, energicky a svědomitě, též i mimoškolní chování jejich je bezúhonné, což je vždy výchově školní ku prospěchu.“²⁴

Z výše uvedených citací je patrné, že si ŠÍR, coby řídící učitel, pevně stál za svým pedagogickým sborem, své spolupracovníky povzbuzoval a vždy se nacházel na jejich straně. Byl též ochoten připustit, že není v lidských silách, stát se za všech okolností stoprocentně úspěšnými. To svědčí o jeho ryzím charakteru i pedagogickém mistrovství. V každé zprávě z hospitace se o práci učitelů vyjadřoval pochvalně, cenil si jejich úsilí i přesto, že mu školní inspekce několikrát neudělila kladné hodnocení. Ve školních materiálech lze shledat inspekční zápisy, jež obsahují až kolem dvaceti závažných nedostatků. ŠÍR se však nikdy

---

²² *Protokoly.* Zápis o domácí poradě konané 3. února 1913. Roztoky u Jilemnice, 1913.

²³ *Protokoly.* Zápis o domácí poradě konané 3. dubna 1913. Roztoky u Jilemnice, 1913.

²⁴ *Protokoly.* Zápis o domácí poradě konané 4. listopadu 1913. Roztoky u Jilemnice, 1913.

nenechal zviklat úřednickými výtkami a pokračoval ve výchovně-vzdělávacím působení podle svých představ i nejlepšího svědomí. A snad právě to bylo příčinou souladu v učitelském sboru i mezi školou a rodiči:

*„Zvláště dlužno zdůrazniti, že za celý rok nebylo mezi sborem učitelským ani nejmenší neshody, též nebylo konfliktů s rodiči, s místní školní radou, ani s osobami duchovní správy. ... Svědomitost jest příznačný rys v povaze učitelské, a proto jest mi velmi milo, že učitelský sbor zdejší byl v periodě práce, kterou uzavíráme, rysem tím povždy ozdoben.“*²⁵

Josef ŠÍR ve svém výchovném působení kladl velký důraz na chování a jednání lidí, především žáků i učitelů, spatřoval v něm podstatu veškerého vývoje a pokroku. Ve svých doporučeních, jak postupovat při výchově ke kázni, často užíval přirovnání ke stromům, k přírodě podobně jako Jan Amos KOMENSKÝ, jehož často a se zalíbením zmiňoval ve svých úvahách:

„Povznesenému, ušlechtilému, moudře přísnému jednání učitelstva se žáky jest co děkovati, že mezi mládeží nevyskytují se případy vzdorovitosti, svévole neb zlomyslnosti. Ideální dokonalosti se ovšem nedocílí ve škole nikdy, neboť věk od 6 -14 let nemá ještě smyslu pro všecky zájmy naše. Ani nejdokonalejšímu štěpaři se každý roub neujme, a i v nejvzdušnějším a nejteplejším skleníku vyskytují se zcela přirozeně vedle svěžích listův a květův také stonky suché neb zkřivené. ... Pro budoucí vývoj povah bude moudrý řád i se všemi důsledky trestů neb pochval pevným kulem, při němž se povaha utuží, kdežto pouhá

---

²⁵ Protokoly. Zápis o domácí poradě konané 5. července 1915. Roztoky u Jilemnice, 1915.

dresura promění se snadno v pevný úvazek, jenž sice na čas dobře drží, ale brzo i vývoji překáží.

Na oko se dresura sice vždy lépe vyjímá a práce je vždy pohodlnější, ale bez vnitřního tepla lásky, kterou děti instinktivně vytuší, nemá pro budoucnost dítek žádného významu. Naopak zase láska bez dresury jest kůl, od něhož se stromek odvázal.“²⁶

ŠÍR měl s KOMENSKÝM společného mnohem více, vedle osvědčených metod a pomůcek s potěšením využíval i věcí a názorů nových, moderních. Mnohé výukové pomůcky si sám vyráběl, vytvářel nové učební metody a strategie, pochopil důležitost smyslového vnímání v procesu učení, upíral své vize do budoucnosti:

„Ř. uč. schvaluje, že se ve všech třídách vyučuje názorně, při čemž používá se pilně všech po ruce jsoucích pomůcek, jakož i tabule a křídly. Při nových směrech vyučovacích klade se zcela správně váha na duševní obohacení žáků prostřednictvím čidla zrakového. Toto čidlo poučuje „snadno a rychle,“ což jest v souhlase se zákonem přírodním... . Až bude ještě více pomůcek, než jest nyní, bude i vyučování rychlejší, účinnější a zábavnější.“²⁷

Josef ŠÍR si též uvědomoval specifické potřeby znevýhodněných žáků i nutnost klidu a intimity při nácviku určitých dovedností:

„Při vyučování se dbá, aby byli i prostřední a slabší žáci činní. Dobré jest cvičí-li se špatní čtenáři před vyučováním. Na nižších stupních potřebí někdy utvořiti i pododdělení.“²⁸

---

²⁶ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 5. ledna 1915. Roztoky u Jilemnice, 1915.

²⁷ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 1. února 1915. Roztoky u Jilemnice, 1915.

²⁸ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 1. března 1915. Roztoky u Jilemnice, 1915.

Vedle potřeb žáků slabších si ŠÍR byl plně vědom i nutnosti všestranného rozvoje schopností žáků nadaných:

„Se žáky slabšími pracovati jest trpělivě a laskavě, aby se jejich důvěra v sebe sílila. Dnes jest pravidlem, všímati si i žáků podprůměrných a slabomyslných, nesmí se však opomíjeti také žáků nadaných, neboť tuto jest zisk jistý, a onde problematický, ...“²⁹

V těžkých dobách cítil řídící učitel naléhavou potřebu podpory svých podřízených, a zároveň pravděpodobně velmi dobře chápal psychologické mechanismy stanovování a dosahování cílů, když vyzýval kolegy k usilovné práci:

„Učitelé se přičiňují, aby dle svých zkušeností a sil vykonali jak v ohledu paedagogickém, tak i didaktickém co možno nejvíce. Práce ta není letos snadnou, neboť obmezená doba vyučovací, nezměrná chudoba a nedostatek v některých rodinách a nepřítomnost otců (slabé vedení domácí) jsou dobré kázni i vyučování na závadu.

Těžší úkol vyvolává však v čestných pracovnících zvýšenou energii a mocnější chuť ku práci, zvláště u stavu učitelského, neboť si jsme vědomi, že stavíme základy veškerého minulého i budoucího života hospodářského, vojenského i kulturního všech národů. Toto vědomí musí nás plniti nadšením a povzbuzovati k radostnému sebeobětování.“³⁰

Josef ŠÍR cítil nesmírnou odpovědnost za zdravý vývoj dětí i v nelehkých dobách první světové války. O tom, jak se výchovně-

---

²⁹ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 3. dubna 1913. Roztoky u Jilemnice, 1913.

³⁰ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 3. ledna 1916. Roztoky u Jilemnice, 1916.

vzdělávací činnost dařila, svědčí následující úryvek z hospitační zprávy z května roku 1918:

„V dotazníku O. K., jak působí válka na citové, rozumové a mravní chování mládeže, mohl řídící učitel dle nejlepšího svědomí doznati, že kromě menšího prospěchu, zaviněného polodenním vyučováním, není pozorovati žádných zvláštních poruch. To jest důkazem, že sbor učitelský pracuje pevnou rukou a s neochabující vůlí, aby docílil, čeho se docílití dá. Při tom všem pozorují učitelé, jak některé děti tělesně hubnou, a rozumějí tudíž dobře, proč síly některých dětí ochabují.“³¹

4. 2. Šírovy referáty

Jelikož ŠÍRŮV záběr zájmů a schopností byl velmi široký, byl schopen se zasvěceně vyjadřovat k mnohé problematice pedagogické, didaktické, umělecké, přírodovědné, lékařské i k jiným.

Cílem jeho referátů bylo povzbuzovat kolegy v učitelském sboru a vzájemně se s nimi poučit či poradit v záležitostech spojených s výchovně-vzdělávací prací i chodem školy, jež každý měsíc hodnotili na pedagogických konferencích.

4. 2. 1. Výzdoba školy

V souvislosti se svým výtvarným nadáním se Josef ŠÍR zajímal o estetiku a výzdobu školy, a proto často vyzýval ke zkulturnění školního prostředí, podával vlastní konstruktivní návrhy na změny. Přes veškerou snahu mu školní inspektor svého času vytkl nedostatečnou úpravu školní budovy.

---

³¹ *Protokoly. Zápis o domácí poradě konané 3. května 1918. Roztoky u Jilemnice, 1918.*

Nad krásou se ŠÍR zamýšlel kupříkladu takto:

„Není sice pravdou, že by jemné, krásné, umělecky zdobené okolí působilo neomylně na nitro člověka způsobem zušlechťujícím, neboť najdeme i mezi lidmi, v takovýchto prostředích žijících, povahy hrubé a necitelné, přece však nelze zpravidla upřít, že kladné okolí působí příznivě na lidskou povahu. ...

Hlavní pákou zušlechťování zůstanou vždy síly ethické, a škola také tohoto směru se musí přidržovati, avšak proto umění a krásy jako momentu vychovávacího přehlížeti nelze.

Dbáti však nutno, aby se krása duševně zažila, sice se mívá účinkem. Nezažitě vjemy vedou k povrchnosti a nevšímavosti. Ovšední. Musí se však dostaviti, abych tak řekl – hlad po kráse a umění, sice všechno přichází na zmar. ... „Bude-li sůl zmařena, čím bude soleno?““³²

V druhé části přednášky ŠÍR vyslovil svůj názor na podporu školství veřejností:

„... soukromé budovy bývají nádhernější a důkladnější než budovy veřejné, zvláště nežli školy. Spíše na hostince a reprezentační domy obětuje veřejnost potřebný obnos, nežli na školy. Kapitál, banky, spořitelny budují si přepychové paláce, a školy jsou na spadnutí.“³³

Ke konkrétní výzdobě školní budovy se vyjádřil:

„Při zdejší škole bylo by podle předchozí úvahy žádoucí docílití následující výzdoby:

---

³² *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 1. února 1912. Roztoky u Jilemnice, 1912.

³³ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 1. března 1912. Roztoky u Jilemnice, 1912.

1. *Po stranách hlavního vchodu měly by se zřídit pod okny úzké květinové záhonky. ... Později mohly by se zřídit u prostředních oken II. A a B třídy bezpečné visuté příhrady pro květiny, nebo spíše konsoly podle vchodu.*

2. *Na chodbách jest málo světla, pročes by každá jemnější, světla vyžadující ozdoba, byla zde téměř zahozena. Jedině na prvním odpočívadle jest světla dostatek, zde by tedy mohly býti obrazy, kupř. Trh na malém městě, Kočího obrazárna a pod. Také dva rámce pro umělecké pohlednice byly by zde vhodné. V koutech tohoto odpočívadla umístiti by se mohly umělé palmy. (Přírodní by zahynuly.)“³⁴*

4. 2. 2. Několik slov o vyučování individuálním

Na rozdíl od dnešního pojetí individuálních potřeb žáků, kdy se snažíme každému dítěti vytvořit zcela specifické možnosti a přístupy, ŠÍR pojímal individualitu v rámci celku, jehož zájmům podléhá. Jeho náhled by se dal shrnout do motta: „Moje svoboda končí tam, kde začíná svoboda druhého jedince.“ S tím se dnes setkáváme spíše v oblasti lidských práv:

„Individualismus vychází z práva každého jedince na život. Právem tím jsa pověřen, musí indiv. dle něho zcela přirozeně nabývatí neb pozbývatí svého významu, svého rozsahu i obsahu.

*A může snad býti právo jedincovo na život též omezováno?
Nejen že může, ale musí. Právo na život v celém svém rozsahu požaduje právo na volné rozpětí všech sil, snah a tužeb po všem dosažitelném a splnění vůle ve všem konání, pokud to fysicky je možno.*

---

³⁴ *Protokoly. Zápis o domácí poradě konané 1. dubna 1912. Roztoky u Jilemnice, 1912.*

Tak žítí mohli však jen lidé za dob patriarchálních, dokud bylo dosti místa na zemi ...

Dnes jsou poměry ovšem jiné. Dnes žijí lidé podobně jako stromy v hustém sadě, a dovolovati jednomu, aby individ. svou rozložil po libosti, znamenalo by současně zkracovati sousedy. ...

Chtělo-li by se mezi studujícími jednomu šramotiti a zpívati, kdežto by se ostatní měli učit, také mu toho nemůžeme schvalovati, ač by dle své indiv. snad měl k tomu právo.

To platí zvláště pro školní pedagogickou a didaktickou praxi. Žák musí se přizpůsobiti celku, totiž směru, který má na zřeteli budoucí společenský život všech.“³⁵

4. 2. 3. Vyučování jazykové

Názory, s nimiž se neztotožňoval, dokázal ŠÍR kriticky zhodnotit:

„Živé slovo a cviky mluvní jsou branou do zahrady správné řeči, opisování a mluvnické učivo jsou základem pravopisu. Mluvnické učivo stojí jaksí uprostřed sloužíc jak řeči, tak pravopisu. Řeči slouží tím, že učí ji rozkládati na různé součástky, analyzujíc význam různých částí (ve tvarosloví) a odpovídajíc k různým otázkám (ve větosloví), pravopisu pak nacvičením přípon a koncovek.

V tomto směru jest Millerova soustava mluvnická pochybená, neboť ona upravuje všecko učení mluvnické výhradně se zřetelem k pravopisu, při čemž ruší všecku soustavnou nauku řeči, přehazuje tvarosloví s větoslovím, jako by soustavná nauka byla snad něco zhoubného a zbytečného. Jediné, co lze chváliti při M. mluvnicích, jsou hojné příklady

---

³⁵ *Protokoly. Zápis o domácí poradě konané 2. ledna 1913. Roztoky u Jilemnice, 1913.*

*a cvičení, ač dle mého mínění ještě lepší službu konají články a básně...*³⁶

4. 2. 4. Škola kreslení

Řídící učitel navázal na referát kolegy HAMPLA *O činné škole* vlastními názory na výtvarné činnosti:

„Při nových směrech kreslení namnoze se zapomíná, že děti mnohé zručnosti, na něž se váha klade (vystřihování, protrhávání apod.) dělají již dávno doma i bez návodu. ...

*Obečná škola zůstane vždy ústavem, jenž hlavně tříbiti musí rozum, a v němž manuální schopnosti a zručnosti zůstanou podřízeny.*³⁷

4. 2. 5. L. N. Tolstoj: Články pedagogické díl II.

ŠÍR se v jednom ze svých příspěvků zaměřil na TOLSTÉHO názory, jež se vyslovují proti školní docházce, mrzutým unavujícím metodám i učivu, které je pro život nepotřebné. Nutno podotknouti, že se s těmito názory Josef ŠÍR neztotožnil, na rozdíl od myšlenek KOMENSKÉHO či ROUSSEAU, s nimiž povětšinou souhlasil. Nicméně uznal, že v ruských poměrech mohou být funkční:

„/názory/ Snad odpovídají poměrům ruským, nebo i dřívějším poměrům v našich západních zemích, kdy nebylo vzdělání učitelstva tak intenzivním. Dnešní vyučování naše je radostné a nanejvýš účelné, takže nelze sleviti v žádné z našich disciplin.

---

³⁶ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 3. března 1913. Roztoky u Jilemnice, 1913.

³⁷ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 2. května 1913. Roztoky u Jilemnice, 1913.

Poukazuje-li Tolstoj na nutnost domácího zaměstnání a praktického výcviku pro život, možno namítnouti, že k tomuto výcviku má dítě i mimo školu času i příležitosti dost. ... dlužno také uvážit, že takové dítě bez našeho vychování je i bezcitné k ostatním lidem a zvířatům, že neví, co je mé a tvé. Ono bude chytřejší, ale ne rozumnější a citlivější. To by znamenalo rozvrat ve společnosti lidské. (Ruští vojáci, nevzdělaní, při mobilisaci k válce ruskojaponské vydrancovali vlastní ruská města.)“³⁸

V závěru referátu zaznělo přesvědčení, že názory TOLSTÉHO se na naše české poměry použít nedají a nesmějí. ŠÍR byl zastáncem kvalitního školního vyučování vzdělaným učitelem. Jak bývalo jeho zvykem, vyvodil z celé problematiky jisté pravidlo:

„Učiteli, měj stále na mysli, že z chovanců tvých vyrostou lidé, kteří budou schopni kritisovati, a budou míti právo kritisovati, jak byli kdysi vychováváni. Tím není řečeno, že by se mělo dětem příliš shovívati – spíše naopak, neboť lidé rádi vzpomínají: „Byl přísný, ale dobře učil“ – ale že učitel má byti pozoren na každé své slovo, na každý čin, aby před budoucí kritikou čestně obstál.“³⁹

4. 2. 6. Historický vývoj počtů

Na přednášku kolegyně HRÁZDĚROVÉ navázal řídící učitel v diskusi:

„Počty, jako věda exaktní, nemůže jeviti v metodě velikých změn. Její logický řetěz jest dán, nemůže se nikterak obcházet, ale podané látky, usnadnění může býti různé, veselejší a záživnější. Močník počítá se za překonaného, ale pravdy dlužno dosvědčiti, že dle postupu jeho žáci se

---

³⁸ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 1. února 1915. Roztoky u Jilemnice, 1915.

³⁹ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 1. února 1915. Roztoky u Jilemnice, 1915.

počítati naučili, což jest věcí hlavní. Rozklad čísel do obrazců nebyl sice u něho vhodný, ale ten se dá snadno změnit v řadu.

Nezáživnost jeho metody jest sice známá, ale dá se snadno odčinit, umí-li učitel látkou ze života počty osvěžiti.“⁴⁰

Josef ŠÍR byl známý názorností svého vyučování, a tak dokázal i z matematiky udělat zábavnou činnost, děti při ní chodily nakupovat ke kupci, aby se naučily prakticky své znalosti využít. Vždyť škola nemá být ničím jiným, než kvalitní přípravou na život.

4. 2. 7. O vojensko-vlastenecké výchově mládeže

V době první světové války bylo třeba vychovat z dětí silné a nebojácné lidi, kteří jsou schopni se postavit na obranu své vlasti. I roztocká škola reagovala na výnos č. 2572 o. š. r. z 28. 6. 1915:

„Počátkem r. 1915/16 bude brán zřetel na vojensko-vlastenecké vychování mládeže na všech stupních tímto způsobem:

- 1. Při vyučování zpěvu zařadí se v každé třídě do podrob. rozvrhu nejméně 2 písně obsahu vojenského ze schválených zpěvníků.*
- 2. Již od 1. škol. roku počínaje kresleny budou vojenské postavy, automobily, děla, zbraně atd. Na vyšším stupni přihlížeti se bude též k různým typům vojenským: pěchotě, jízdě, dělostřelectvu apod. ...*
- 6. Při každé příležitosti bude jako dosud věnována pozornost, aby mládež zvykala obecné kázni, kteráž byvši školou vypěstována, tak skvěle se nyní u vojska osvědčila.“⁴¹*

---

⁴⁰ *Protokoly. Zápis o domácí poradě konané 1. března 1915. Roztoky u Jilemnice, 1915.*

⁴¹ *Protokoly. Zápis o domácí poradě konané 12. července 1915. Roztoky u Jilemnice, 1915.*

Doporučení se vztahovalo na všechny předměty, válka měla být připomínána ve vlastivědě, na vyšším stupni v zeměpise, dějepise, ale i při výuce pravopisu či v tělocviku.

Je otázkou, jestli děti nebyly ještě více zatěžovány a rozrušovány, vždyť válka byla jejich každodenní realitou, panoval strach, bída, otcové nebyli s rodinami, ale umírali na bitevních polích. A zde právě nastupoval učitel, jenž jako vzdělaný a moudrý člověk měl přehled o dění ve světě a zároveň byl schopen podporovat děti, aby si i v těžkých dobách dokázaly uchovat smysl pro vzdělání a touhu po vědění, poskytoval jim též ochranu i útěchu.

4. 2. 8. Z díla dra F. Krejčího „Psychologie V“

V obecních i školních kronikách, v protokolech ze školních rad i v ŠÍROVĚ literárním díle se často setkáváme s požadavkem citové výchovy dětí. K tomuto tématu vybral stať o hloubce citu:

„Hloubku citu měříme podle jednání člověka před citem a po citu. Citový vzruch, který nepůsobí změny, je mělký. Nadšení pro vlast, ideu, osobu, které osvědčuje se jen vnějšími projevy a slovy, smutek, který mizí zastavením slz, hněv, který se výbuchem vybouří, jsou příklady citu mělkého. Vzbuditi nadšení pro ideál je tolik, co prohloubiti city, aby byly vzpružinou k činům. V tomto smyslu výchova má úlohu činiti schopnými hlubokých citů. Psychologie ukazuje k tomu cestu.“⁴²

Josef ŠÍR byl schopen zabývat se mnoha rozličnými tématy, k mnohým z nich zaujímal osobní stanoviska a dokázal o nich pohovořit svými slovy s využitím vlastního kritického přezkoumání. Z výše uvedeného textu, který na poradě citoval z odborné literatury, se

---

⁴² *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 1. prosince 1916. Roztoky u Jilemnice, 1916.

můžeme domnívat, že na poli psychologie se příliš nerealizoval, své výchovně-výukové postupy spíše odvozoval z praxe s využitím intuice, aniž by si nějak zvlášť uvědomoval, že souvisejí s vědou. V učitelské práci upřednostňoval názory pedagogické a didaktické, o souvislosti s psychologií v jeho myšlení zmínky nenacházíme.

Dokladem vyslovené domněnky by mohl být závěr příspěvku:

„Pokud se psychologie dotýká školní práce, bude příště z uvedeného spisu referováno.“⁴³

4. 3. Všeobecné úvahy

Téměř pravidelnou součástí zápisů z pedagogických porad se staly ŠÍROVY úvahy na nejrůznější témata.

Třebaže z předchozího textu vyplývá, že se Josef ŠÍR nezabýval psychologií, následující úryvek naznačuje, že se v této oblasti podvědomě pohyboval, vyslovoval své názory a vyvozoval závažné závěry týkající se rozvoje dětské osobnosti. Byl však přesvědčen, že se nachází na poli výhradně didaktickém.

Dnešní psychologická věda řadí **řeč**, o níž bude v textu zmínka, mezi psychické poznávací procesy. ŠÍR hovoří i o dalším poznávacím procesu, o **vnímání**. Dále vyslovuje myšlenku podobnou VYGOTSKÉHO **zóně nejbližšího vývoje**, což je teorie, která předpokládá stanovování cílů vždy o něco vyšších, než je současný stav jedince. Dosahování takových cílů vede člověka k rozvoji vlastní osobnosti.

---

⁴³ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 1. prosince 1916. Roztoky u Jilemnice, 1916.

„Obyčejně se má za to, že s dětmi se má mluvit dětinsky, ale není to správné. Pokud na nich žádáme, aby něco opakovaly, nebo si zapamatovaly, tuť ovšem musí obsah i forma řeči býti jejich úrovni přiměřena, avšak jinak lze k nim hovořiti moudřeji, uměleji, nežli se za to má. Musíme rozeznávati u dětí schopnosti reprodukční a schopnosti vnímací, pozorovací. Tyto poslední jsou u nich daleko vyvinutější. Není myslitelné, že by ten, kdo se učí hráti na housle, neměl slyšet umělejší skladby, než je jeho produkce. Vzdělanému, vznešenému duchu náleží vzdělané, ušlechtilé vyjadřování za všech okolností, tedy i při jednání s dětmi, neb s lidmi prostými. Mluví-li vzdělaný člověk s prostým, užívaje dialektu a primitivních vět, chybuje. Tento prostý člověk očekává od něho právě opak. Bylo by v tom i cosi nepřirozeného a neupřímného, rovněž jakoby člověk prostý snažil se násilně, aby řeč jeho vypadala učeně.“⁴⁴

Ke kultivovanému a funkčnímu vyjadřování i chování vyučujících, ale též žáků, stanovil řídící učitel následující pravidla:

- „1. Řeč učitelova budiž rázná, jasná, určitá, jednání jeho vždy smělé, sebevědomé. Slabší otěže žáci hned poznají.*
- 2. Dobré jest dávatí občas otázku: „Kdo odpovídal nyní a co řekl?“ Tím se docílí, že všichni žáci vyuč. sledují.*
- 3. Také několik odpovědí dá se shrnouti v jedno, čímž se napomáhá souvislému vypravování.“⁴⁵*

Jedna ze ŠÍROVÝCH úvah pojednávala o učitelově sebepojetí:

„O našem sebevědomí. Často naskytují se výtky, jako by nynější škola nevyzbrojovala mládež dosti pro život. I v časopisech setkáváme

---

⁴⁴ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 1. března 1912. Roztoky u Jilemnice, 1912.

⁴⁵ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 2. května 1913. Roztoky u Jilemnice, 1913.

se s články podobného druhu a to od autorů vážných jmen. Tím mohli by být učitelé v úsudku svém zvikláni, je-li práce jejich dokonalou čili nic.

Přehlédněme tedy krátce svoji roli, abychom seznali, kde je co zbytečného a pro život nepotřebného. ...

Také se zapomíná na nejdůležitější úkol, který škola obecná plní, totiž na citové vzdělání mládeže, kterážto ethická složka povahy lidské jest pro společnost, národ a obec nepostrádatelnou. Tato naše školní práce zůstává veřejnosti utajena, do této zvláštní dílny lidskosti nemohou rodičové nahlédnouti, poněvadž žádné dítě doma ukázati perliček citů pro pravdu, právo, čestnost atd., jimiž nitro jeho den po dni ve škole jest zkrašlováno, ba spíše se stává, že něžné tyto ozdoby, určené pro příští společenský, milý život, bývají mimo školu hrubě zuráženy. Nebýti této práce školní, upadlo by lidstvo zakrátko ve stav nekulturní, ve stav středověké násilnosti, pověry a brutality.

Můžeme tedy jistě a sebevědomě konati své dílo, a tohoto sebevědomí, potřebného jak národům, stavům i jednotlivcům nesmí se zvláště nám, učitelům nedostávat.“⁴⁶

Jindy se ve všeobecných poznámkách věnoval příchodu učitele na vyučování:

*„Čím dříve jest učitel ve třídě před vyučováním, tím lépe, zvláště kde se příchod dětí regulovat nedá, jako to je v rozlehlých obcích. Času před vyučováním lze vyžítovati ku opakování se žáky, kteří jsou za ostatními daleko pozadu, takže s nimi vyučovacího času mařiti nelze (v nižších třídách ku čtení se slabomyslnými, ve vyšších třídách ku opakování násobilky), k hovoru se žáky a podobně.“*⁴⁷

---

⁴⁶ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 1. července 1913. Roztoky u Jilemnice, 1913.

⁴⁷ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 1. dubna 1912. Roztoky u Jilemnice, 1912.

Vyjadřoval se k otázce názorného vyučování, které podporuje další poznávací proces - **paměť** žáků:

„Při souvislém opakování probrané látky ve věcném učení a v reáliích jest velmi výhodno použití tabule, aby se jednotlivými slovy, črtami neb značkami paměti žáků pomohlo, ...“⁴⁸

K otázce učení nápodobou, ale i ke spolupráci školy s rodinou i veřejností se vyslovil ve svém příspěvku:

„Příklad. Netřeba dovolávati se známého latinského přísloví, abychom důležitost příkladu dokázali. Slova jsou od příkladu tak rozdílny jako theorie od praxe. Sázejí-li žáci v bot. oddělení šk. zahrady jednotlivá zrníčka ovsa dle míry a do důlku přesně 1 dm od sebe, je to teorie, jsou to slova, ale žádný praktický příklad. Žádá-li se, aby škola dávala příklad ve štěpení stromů, v pěstování hospodářských plodin, ve spořivosti, dobročinnosti a t. d., žádá se často něco nemožného: škola dá návod, dá slov, theorii, ale příklad dá skutečný hospodář na poli, zahradník ve štěpníci, otec a matka, spoluobčané a t. d.

V něčem však přece – ač úkol školy obmezen jest většinou na theorii – může škola i příkladem působiti, a to: chováním učitelstva. Vážné, sebevědomé, přímé, avšak i laskavé, uhlazené chování má patrný vliv i na děti i na lidi dospělé. Jednání podobné shledáme záhy u dětí, jako bychom i shledali jednání opačné.

Každý učitel začíná konati práci svou každoročně s myslí povznešenou, jasnou, horlivou. Zapráší-li se během času tato jeho mysl nesnázemi, neporozuměním, protivenstvími, následkem neschopnosti žáků a t. d., jest nutno, aby ji sám denně povznášel, vyjasňoval, zahříval. Ke každému vyučování přistupovati se má jako k hodině první (v roce) i jako

---

⁴⁸ *Protokoly. Zápis o domácí poradě konané 1. dubna 1912. Roztoky u Jilemnice, 1912.*

k poslední, jako by měl učitel žáky poprvé nebo i naposled před sebou. – Uvědomuje-li si učitel častěji, že jest šlechticem ducha, lékařem citů a vůle, nedá se nikdy strhnouti k jednání všednímu, ač by to bylo v učit. zaměstnání velmi pochopitelné.“⁴⁹

Základem úspěšného prospívání dítěte ve škole nebylo podle ŠÍRA pouhé učení a vyučování, ale i mravnost, samostatnost a schopnost sebeobsluhy:

„1. Mnoho záleží na tom, aby vyučování šlo úspěšně vpřed. Jako vojínové slouží rádi pod vůdcem, jenž je vede od úspěchu k úspěchu, tak je podobně i s dětmi. Shledá-li učitel, že vyučování vážne (vyjímaje ovšem děti s podprůměrnými schopnostmi), musí změnit metodu, sice by děti malomyslněly.

2. Základem pravopisu jest řízené opisování ve 2. a 3. školním roce.

3. Čistota a pořádek jsou také předměty vyučovací, a to nemalé váhy: z ohledu sociálního jsou důležitější než některé jiné disciplíny.

4. Každého dne mají děti slyšeti něco z mravouky (společenské). Smíšená potrava: učení a ethika jdou jim nejlépe k duhu.“⁵⁰

K učební látce se ŠÍR vyjádřil:

„... mnohdy učí škola vedlejší věcí, pomíjejíc věci důležitých, pro život potřebných. Vada je v tom, že pro střed. školy i pro měšťanské školy je látka přespříliš, a posluchači jsou ještě děti. Protož tím spíše nemysleme ani my na obecné škole, že z rukou našich musí vyjít již hotový, dokonalý občan, a působme raději k tomu, aby se z něho takový občan mohl v budoucnosti vyvinout, (pěstujeme štěpy, ne dospělé

---

⁴⁹ *Protokoly.* Zápis o domácí poradě konané 2. května 1912. Roztoky u Jilemnice, 1912.

⁵⁰ *Protokoly.* Zápis o domácí poradě konané 3. října 1912. Roztoky u Jilemnice, 1912.

stromy), a to se stane tím spíše, čím radostnější a zajímavější bude škola dětem, a čím méně se dětství a individualita školou poruší.

Dostal jsem několik lístků z fronty od bývalého žáka, jenž byl strašným škrábačem a v písemných pracích velmi neobratným, a dnes píše pěkně i květnatým slohem. Je patrné, že ho škola od dalšího vzdělání neodpudila. Tím ovšem není řečeno, že by se žáci ve škole neměli k učení nutit nebo k pilnosti nabádat, jen chci tím naznačit, že škola musí dávat teplo a světlo (lásku a cit), dobrou půdu (učení ze života a pro život) – a ostatní se vyvine samo, u někoho dříve, u někoho později. Tahal-li by netrpělivý zahradník rostlinky, aby rychleji rostly, snadno by je mohl i s kořínky vytrhnout.“⁵¹

Z výše uvedených slov je patrné, že si učitelé v minulosti uvědomovali, jak je důležité pěstovat v dětech lásku ke škole i jak je snadné vyvolat v nich věčný odpor k této instituci.

Je tudíž politováníhodné, že se současná pedagogická veřejnost nepoučila od předchozích generací a často v motivaci dětí zásadně chybí. Z praxe jsou známy mnohé příklady lidí, jimž učitel základní školy znemožnil další studium svým necitlivým přístupem, káráním, ponižováním a předpověďmi, že ze žáka nic nebude, že nemá dostatečné předpoklady k dalšímu vzdělávání.

O radostném vyučování se lze dočíst v následujícím příspěvku:

„Při obmezeném vyučování pozorovati jest zvláštní zjev. Jindy, když se dětem oznámilo, že bude prázdné, jevíly vždy radost, tentokrát však, když jsme jim oznámili, že pro nedostatek uhlí se nebude vyučovat, byly děti zaraženy. Rozumějí patrně, že jest vyučování málo, mají jakýsi

---

⁵¹ *Protokoly. Zápis o domácí poradě konané 3. listopadu 1916. Roztoky u Jilemnice, 1916.*

duševní hlad. Jest to také patrné z toho, jak rády přijímají a pracují domácí úkoly. Z toho lze vyvozovati, jak by se škola mohla státi dětem milým útlukem, kdyby se totiž dbalo těchto zásad: 1. Méně bývá více. 2. Dětem patří jen dětské poznatky. 3. Cílem školy jest rozvíjeti názorně pozorovací smysl dětí, obohacovati nenásilně jejich duševní obzor. 4. Nejlepší cesta (Metoda) jest ta, která vede vesele k cíli.

Posuzujeme-li práci školní z tohoto hlediska, neubráníme se dojmu, že mnohý útlak, jež škola působí, mohl by povoliti, aby se vyučování stalo dětem radostnějším.“⁵²

Na základě sdělení okresního inspektora reagoval řídící učitel slovy:

„1. Důležité jest, aby děti vedeny byly k samostatnému myšlení, k úctě k sobě i k bližnímu. Zvláště mezi Slovany jest v tomto ohledu ještě mnoho nedostatků.

2. Neopomíjejme zjemňovat city dítek poznáváním přírody, této matky všeho dění, jež dcerou jest umění. Jejich darem jest radost ze života, kteréž pouhý rozum nikdy neposkytne.“⁵³

4. 4. Šírova pravidla

Josef ŠÍR s oblibou vyvozoval ze svých úvah i zkušeností jistá pravidla. Příkladem může být ***Učitelské desatero***:

„1. Učiteli, nezlob se!

2. Vyučuj vždy tak, jako by ve třídě byl návštěvou pan ministr vyučování.

3. Pozor na § 24! (nyní § 82 def. řádu škol. a vyuč.)

---

⁵² *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 4. února 1918. Roztoky u Jilemnice, 1918.

⁵³ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 4. března 1918. Roztoky u Jilemnice, 1918.

4. *Dovolených prostředků kázeňských používej důsledně a v míře dostatečné. Jest to hořký, ale zdravý kořínek.*
5. *Při vyučování nespěchej! Méně bývá často více.*
6. *Vyučuj názorně.*
7. *Vychovatelské ethické momenty jsou jako zlato v písku: čím jich je více, tím lépe.*
8. *Mysli si o každém žákovi, že náleží k tvé rodině.*
9. *Být přísným učitelem a zlým, není jedno a totéž. Přísný učitel je náviděn, zlý nenáviděn.*
10. *Špatný prospěch (nezaviněný) napravuj jen trpělivostí, jiného protiléku není.*⁵⁴

Na jiném místě podotkl, že:

*„Stěžejní zásady, dle nichž má být mládež vychovávána a vyučována, jsou všemi členy sboru učitelského v plné míře plněny. Jsou to zásady tyto: 1. Buď důsledným! 2. Přihlížej k individualitě žákovi! 3. Ukáznění (ovšem moudré) žákovi neškodí, neboť společnost lidská bez kázně existovati nemůže. 5. Vyučuj ze života pro život! 6. Čiň na dítky dojem, jako bys byl (však také jsi) nejvyšším suverénem ve své třídě. 7. Buď jasný jako oko, hledě na vše zornicí, od prachu denního vlahým víčkem pedopsychologického porozumění omývanou. 7. Řeč tvá, jednání tvé buď jako naladěný nástroj, vydávající jen jemné akordy a žádných disonancí. 8. Buď jako malý Panbůh v malém světě, shovívavý i přísný, laskavý i trestající, sám v sobě vždy klidný, spokojený a šťastný. Obraz tvůj odrážející se v hlavě mysli dětské, bude snad kdys vlnami života více méně roztříštěn, pablesk jeho však utkví navždy. 9. Buď jako kněz u oltáře: denně tvoří se před tebou stánek všech ideálů, obraz boží.“*⁵⁵

⁵⁴ *Protokoly. Zápis o domácí poradě konané 2. července 1912. Roztoky u Jilemnice, 1912.*

⁵⁵ *Protokoly. Zápis o domácí poradě konané 3. února 1914. Roztoky u Jilemnice, 1914.*

Z úryvku shledáváme, že se zapisovatel ŠÍROVA příspěvku, jenž byl tehdy pověřen provést zápis z pedagogické porady, dopustil zcela lidské chyby a nesprávně očísloval přednesená pravidla.

Co je však mnohem zásadnější? Josef ŠÍR ve svých doporučeních opět povzbuzuje již zmíněné **sebevědomí** svých kolegů a opakovaně zdůrazňuje nutnost **individuálního přístupu** ke každému žákovi, jenž je jedním ze základních požadavků současného demokratického školství, které se mimo to vyznačuje i humanizací a jednotou výchovného přístupu se vzdělávacím. Můžeme tedy vyslovit přesvědčení, že Josef ŠÍR v mnohém předstihl svou dobu.

Dále zjišťujeme, že na jiných místech odmítaná psychologie byla v jistých aspektech důležitá i pro ŠÍROVO pojetí výchovně-vzdělávacího působení.

Z ŠÍROVÝCH názorů je zřejmé, že ctil osobnost a myšlenky Jana Amose KOMENSKÉHO, na něhož se často ve svých úvahách odvolával.

KOMENSKÉHO pravidla parafrázoval ŠÍR slovy:

- „1. Od snazšího k nesnadnějšímu!
2. Dbej základu, jež poskytuje duševní fond dětské mysli!
3. Vyučuj názorně a ze života pro život!
4. Všímej si v první řadě žáků slabých!“⁵⁶

Pro výuku hudební výchovy a zpěvu odvodil následující pravidla:

„Osnovy vyučování zpěvu na vyšších školách chlapeckých v Prusku mají v metodické části pokyny, z nichž odvoditi lze i pravidla hodná uvážení pro šk. obecné.

1. *Učitel, uvědomuj sobě, že zpěv má především vzbuditi trvalou lásku ku zpěvu.*

---

⁵⁶ *Protokoly. Zápis o domácí poradě konané 3. dubna 1916. Roztoky u Jilemnice, 1916.*

2. *Zpěv má spolupůsobiti při obecném duševním estetickém vzdělání žáků.*
3. *V hodinách zpěvu jest především zpívati, theoretické poučení jest jen potud podávati, pokud jest nutným předpokladem zpěvu a pokud by se ve zpěvu uplatnilo.*
4. *Prostředkem k výcviku hlasu jest tichý zpěv v přirozeném rozsahu hlasovém.*
5. *Při zpěvu třeba hleděti oddechování; hluboké dýchání jest gymnastikou plic. Dbej o zdravý vzduch!*
6. *Zpěv sborový střídej se zpěvem jednotlivců.*
7. *Všeobecná hudební a zpěvní cvičení buďte tak upravena, by zpívání písní nebylo nikdy zanedbáváno.*⁵⁷

4. 4. 1. Šírvův obraz příkladného učitele

Pedagogické snažení bývá čas od času velmi frustrující, neboť učitel nevidí přímo výsledky své práce. Je to proces dlouhodobý, k němuž někdy jen položíme základy. Dílčích výsledků si všímáme při splnění předem vytyčených výchovných a výukových cílů v hodinách, ale celkový výsledek můžeme uzříti, až když se po letech setkáme s bývalými svěřenci. Proto mnohý učitelský nadšenec po čase „vyhoří.“ Této skutečnosti si byl vědom i Josef ŠÍR:

„Každý člověk rád pohlédne zpět na vykonané dílo, zvláště věnoval-li mu veškerou svoji péči a dovednost. Tak i učitel, jenže při jeho práci vychovatelské naskytuje se zvláštní zjev. I po ukončené práci školské objekt její dále se vyvíjí a roste, takže učitel, setká-li se po čase s bývalým svým chovancem, nyní člověkem dospělým, nepozná, co na

---

⁵⁷ *Protokoly. Zápis o domácí poradě konané 2. března 1916. Roztoky u Jilemnice, 1916.*

něm je dílem jeho a co způsobeno bylo dalším vývojem ať ku prospěchu nebo ku škodě. Učitel tu přichází často do jakýchsi rozpaků, neboť se mu zdá, že vše působení jeho, všecka úporná cvičba ruky, oka, sluchu a rozoumku zdá se nyní zbytečnou.

Může tomu částečně tak být, neboť žák, jenž cvičitele trápil neumělostí svého písma, je potom dokonalým pokrokovým zemědělcem, jenž úhlednosti písma nepotřebuje; jiný, jenž strašně zápasil s pravopisem, je dovedným řemeslníkem atd.! Připomeneme-li si však, že ... mohl člověk onen na místo své se vyšinouti, tu naše rozpaky mizejí, a my vidíme, že vykonali jsme práci nezbytnou jako zahradník, pěstující v pařeništi útlé bylinky, poklad příští sklizně.“⁵⁸

V jiném protokolu se dočítáme o důležitosti osobního příkladu vyučujícího. Základním předpokladem kladného působení na žáky je pedagogický takt:

„Výsledek snahy učitelské nebývá ovšem vždy podmíněn pouze přípravou, pílí a obětavostí učitelských sil, neboť umělecká tvořivost nepracuje na objektu neživém, hmotném, jak tomu jest při jiných oborech (v malířství, sochařství,) nýbrž má za podklad a objekt individua živá, různá, více méně schopná a poddajná, a proto je také svědomitá práce učitelská nesnadnější a napínavější. Mnohdy stavějí se jí v cestu překážky nepřekonatelné, (vliv okolí dítěte, dědičné zatížení apod.,) a tu musí učitel, jsa smuten a zkrušen, útočiště bráti ke svému svědomí jakožto k soudci. Svědomitost jest příznačný rys v povaze učitelské, ...

„Osobní povaha učitelova může přispívati k jeho vlivu: vkusný zevnějšek, lahodný hlas i způsoby a příjemný výraz oslabují tvrdost jeho autority. Je to vábná a poutavá jeho stránka. Druhou stránkou je vznešená, imponující a důstojná postava. Zřídka je popřáno učiteli neb

---

⁵⁸ *Protokoly. Zápis o domácí poradě konané 9. dubna 1915. Roztoky u Jilemnice, 1915.*

učitelce rozvinouti obě tyto stránky nejvyšší měrou, avšak kdykoli a pokud se jim věc daří, zabraňují lenivosti a netečnosti žactva.

Přílišná chvástavost a domýšlivost vždy je vlivu učitele na úkor a budí v žácích snahu pokořiti ji. Vždyť lze spojit autoritu s chováním nepřepjatým.

Mnoho zajisté záleží na taktu.““⁵⁹

O sebepojetí učitele se dále dozvídáme:

„Stává se časem, že kultura, jejímiž zbrojnoši se my učitelé zoveme, bývá zakřiknuta, znehodnocena, zatlačena, spoutána, a tu by se učiteli snadno mohlo stát, že by o účelnosti a nezbytnosti své práce pochyboval a v energii své kolísal, což by bylo nejen pro jeho osobu, ale i pro jeho dílo osudné. Učitel musí být vzorem sebevědomí a jistoty. A může jím být, neboť si musí býti vědom, že idea, jíž slouží, byť by ve hmotném životě nebyla vždy zcela patrnou, jež přece jen nejsilnější ze všeho světového dění. ... Protož učiteli, buď hrd, že sloužíš síle tak nezbytné a mocné! Pracuješ-li dle svých sil a svědomitě, vykonáváš práci veledůležitou a můžeš, ba máš i míti vědomí této své důstojnosti. „Svobodný národ vyrostle ve svobodné škole, a svobodná škola jest dílem sebevědomého a svobodného učitele.““⁶⁰

K otázce pedagogického klidu se Josef ŠÍR vyjádřil následujícím způsobem:

„Klid. Nic necharakterizuje dobrého učitele lépe než klid. V karikaturách, kde se určitá, trochu výstřední vlastnost zvětší, aby povstala podoba zkreslená, směšná, však přece poznatelná, bývá učitel

---

⁵⁹ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 5. července 1915. Roztoky u Jilemnice, 1915.

⁶⁰ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 2. března 1916. Roztoky u Jilemnice, 1916.

vypodobněn jako nervosní, podrážděný pedant, jenž se pro každou maličkost zlobí.

A skutečně povaha naší práce, stálé a důsledné kárání přestupků, vede konec konců k podrážděnosti (jako ustavičné falešné tóny vedou učitele hudby k nervose.)

A nyní si představme, že se učitel sejde za čas s dospělými lidmi, bývalými svými žáky. To, co ho snad kdysi rozčilovalo, zdá se teď malicherným, a každé minulé zbytečné rozčilování v přítomnosti učitele v očích těchto lidí snižuje, kdežto vzorné, klidné, ušlechtilé jednání jeho tvoří nyní podklad úcty a vážnosti.“⁶¹

O práci učitele potažmo i o práci a osobnosti žáka je ve všeobecných poznámkách z pedagogických porad řečeno:

„1. Dlužno dbáti samočinnosti žáků. Pokud se mohou žáci sami tázati, sami vyvolávat žáky k odpovědím, nechť se jim dá k tomu příležitost. Vyučování stane se jistě zajímavějším. 2. Smích ve škole je nejlepším kořením. Smích, tento čistě lidský projev citu – u zvířat smíchu není – je i ukazatelem povahy. Ne darmo se říká, že podle smíchu pozná se dobrý člověk. Při tom však pozor! Vyskytuje se i smích zbytečný, nemístný, pro nic za nic, a ten, pocházející z nepozornosti, ze zcestí myšlenek, ze škodolibosti nebo z hlouposti, je práci školní na závalu a musí se potlačovat. Neuškodí dětem, obmezují-li na 2, 3 hodiny svou hravost, a zvykají-li práci vážnější.“⁶²

Nelze opomenout dojemná slova na adresu výjimečných pedagogů:

---

⁶¹ *Protokoly. Zápis o domácí poradě konané 1. prosince 1916. Roztoky u Jilemnice, 1916.*

⁶² *Protokoly. Zápis o domácí poradě konané 1. května 1917. Roztoky u Jilemnice, 1917.*

„Všeobecná novoroční úvaha starého učitele. Pohlížím-li zpět na 35 let práce, vidím, že pravopis, počty, čistota práce, úklony, data dějepisná, zeměpisné poznatky atd. – nač mnohdy se kladla veliká váha, a co vlastně tvořilo podstatu školy – bylo vlastně vedlejším, kdežto obor, jemuž se věnovaly jen zbytečky času, byl nejhlavnějším. A obor ten je vychovatelství, tvoření dobrého laskavého, tichého člověka. Přehnané vyučování slouží nadvládě kapitalismu, a my vidíme, kam to směř ten přivedl. Každý citlivý učitel, který miluje přítomné i minulé žáky své jako otec, chvěje se při pohledu, jaké spousty systém ten mezi jeho svěřenci nadělal, a jak málo štěstí, spokojenosti a požehnání přivodil. ... Konečně dlužno připomenouti, že při tvoření dobrého, laskavého a tichého člověka nestaví se nám ani dnes nic na překážku; použijeme tedy této světlé hvězdy betlémské, pokud nám je vůbec možno. Nejúčinnějším bude ovšem náš vlastní příklad.“⁶³

4. 4. 2. Šířív obraz nevhodného učitele

Podobně jako si byl vědom kvalit dobrých pedagogů, věděl i o slabínách těch méně úspěšných:

„Nejvíce škod ve vyučování pochází ne z liknavosti a pohodlnosti učitelovy, nýbrž z přílišné horlivosti. Učitel chtěje urazit hodný kus práce, opomíjí opakování, přehlédne poklesky kázeňské, úprava prací žákovských jest méně úhledná, chování žáků ne dost korektní, atd. Lepší pravidlo jest: málo a dobře. Zvláště na nižších stupních jest dbáti o kázeň, klid, ... neboť navyknutí dětí nějakým zlovykům, nikdo jich pak nevykoření, a práce ve vyšších stupních se stíží.“⁶⁴

---

⁶³ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 3. ledna 1918. Roztoky u Jilemnice, 1918.

⁶⁴ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 1. května 1914. Roztoky u Jilemnice, 1914.

4. 5. Aforismy

Přesto, že byl Josef ŠÍR zodpovědným a poctivým člověkem i přísným učitelem, dokázal se na své snažení dívat s jistým nadhledem, o čemž svědčí jeho **aforismy**, kterými čas od času odlehčil vážnost pedagogické porady:

„1. Od učitele se žádá, aby tvořil umělecky krásná a vznešená díla, totiž živé, charakterní, myslící lidi, tedy více než tvoří sochař a malíř, materiál k tomu však bývá ubohý, pročes veliká část práce jeho vychází na zmar. Nehleď tedy, učiteli, s trudem, jak se ti práce na některém místě rozpadá, nýbrž hleď na ony části, kde se ti dílo daří, sice by mysl tvá sešedivěla.

2. Práce vychovatelská dá se také prováděti řemeslně, trhově, avšak nic nezabíjí činnost uměleckou více než trhové výrobky.

3. Jest jediný pramen osvěžující srdce a ke vzrůstu duše: naučit lidi myslit.

4. K vojsku nebo veřejnému tělocvičnému vystoupení se každý nehodí, ano i k různým zaměstnáním vybírají se lidé s potřebnými zručnostmi a talenty, ale k učitelství dle všeobecného mínění hodí se každý.

5. Kdyby výsledkem zkoušek učitelských podmíněn byl jen v 10% také výsledek vyučování, mohli bychom si přát mnohých a přísných zkoušek. Co však se má říci, není-li tomu tak?

Jistý velmi dovedný, uznávaný praktik, nyní tit. ředitel, byl na ústavě při češtině poslán na ševcovinu. – Týž získal si právě v tomto předmětu velikých zásluh až k psychickým prvním kořenům v duši dětské.

A naučení z toho plyne? Žádné.“⁶⁵

---

⁶⁵ *Protokoly*. Zápis o domácí poradě konané 30. listopadu 1912. Roztoky u Jilemnice, 1912.

5. Literární tvorba

Josef ŠÍR se v rané tvorbě věnoval poezii. Později psal romány, dramata i divadelní hry. Těžiště jeho práce však spočívá v povídkách, ve kterých vykreslil obraz tehdejšího těžkého života horského lidu. Hlavními postavami jeho děl jsou tkalci, rolníci, děvečky, mentálně či smyslově postižení lidé, děti i učitelé. Ve svém díle realisticky zobrazil život, práci, názory, radosti i strasti svých krajanů. Některé z prací jsou autobiografické, poznamenané těžkou, avšak radostnou pedagogickou prací, chudobou, nemocí, konflikty s církví i ztrátou milované ženy.

Ve svém literárním i pedagogickém úsilí upíral své naděje, podobně jako Jan Amos KOMENSKÝ, k reformě společnosti:

„... jedině práce, mírnost, láska a sebeobětování může učinit lidi vpravdě šťastnými.“⁶⁶

„Žijeme jen jednou a máme se starat, aby to byl skutečný lidský život a ne karikatura.“⁶⁷

KOMENSKÉHO vliv na ŠÍRA je patrný v jeho hrdinném přístupu k těžkému životnímu údělu, pedagogickém novátorství či lásce k pravdě. Podobně jako obdivovaný a ctěný „učitel národů“ i on rád užíval přirovnání k přírodě, především ke stromům. Připodobňoval k nim člověka, dětskou duši, dětský rozum, ale i lidskou svobodu a jedinečnost:

„Dnes žijí lidé podobně jako stromy v hustém sadě, a dovolovati jednomu, aby indiv. svou rozložil po libosti, znamenalo by současně

---

⁶⁶ ŠÍR, J. Dopis matce, 1916. Šírova gratulace ze světové války. *Horské prameny*, 1938, roč. I, č. 3 - 4, s. 110.

- In *Pašerák a jiné povídky z hor*. Praha: Český spisovatel, 1974, s. 9.

⁶⁷ ŠÍR, J. Na rozcestí. In *Pašerák a jiné povídky z hor*. Praha: Český spisovatel, 1974, s. 209.

zkracovati sousedy. Hovění indiv. bez omezení mělo by za následek rozklad společnosti lidské na jedince, navzájem nepřátelsky se potírající.

S hlediska společenského nutno tedy vymeziti, jak dalece smí indiv. jedincova sahati. ...

To platí zvláště pro školní pedagogickou a didaktickou praxi. Žák musí se přizpůsobiti celku, totiž směru, který má na zřeteli budoucí společenský život všech.

Jinak jeví se celý problém, položíme-li si otázku: Jak dalece jest společnost lidská oprávněna obmezovati indiv. rozpětí jedincovo?

Zahradník tvoří kordony ze stromů, přistřihuje trávník, nutí květiny, aby rostly dle jeho vůle a vkusu. Tím vzniká krása, které ve volné přírodě nenacházíme, avšak přece zbývá pochybnost, není-li les krásnější než jeho sad, a není-li luh poetičtější než jeho záhony? K uchránění mizející zvěře vydávají se zákony, místem chrání se prales před kulturní rukou lidskou. Překročí-li společnost lidská své právo vůči jednotlivcům, nastává znivelizování, zpodobení dle jednoho stříhu, narážení na jedno kopyto. Tím způsobem vymýtila se již i za našich dob svéráznost lidí ...“

68

ŠÍROVA **metafora** jeví se zajímavým tématem k samostatnému zpracování.

V dějinách literatury či přehledných slovnících spisovatelů se s jménem ŠÍROVÝM setkáváme zřídka, bývá zmiňován jako „lidový“ autor. Často je mu vytýkána prostá forma jeho slohu i jazyka, nezajímavá tematika bez velkých oslavovaných hrdinů, nevlídné chudé prostředí, venkovské zvyky a nářečí. Městští nakladatelé a umělci jakoby měřili velikost lidské duše a talentu množstvím majetku, dosaženého úspěchu nebo vymoženostmi civilizace.

---

⁶⁸ *Protokoly. Zápis o domácí poradě konané 2. ledna 1913. Roztoky u Jilemnice, 1913.*

Dokladem nedostatečného zájmu o ŠÍROVO dílo jsou slova Ladislava DUCHÁČKA v předmluvě knihy *Pašerák a jiné povídky z hor* z roku 1974:

*„Dnešnímu čtenáři, pokud právě nepochází z Podkrkonoší, jméno Josefa Šíra asi mnoho neřekne. „Neboť mají-li ho neskonale rádi doma ...“ psal pražský kritik již roku 1934, „neznají ho skoro nikde v šíř.“ A slova menšinového nakladatele z Vrchlabí, vydavatele Šírových Spisů, J. Krbala z téhož roku: „... Hledal jsem dlouho v Praze nakladatele ..., ale bez výsledku.“ ... Faktem však zůstane, že tehdejší (ale i pozdější) kritikové mnohé nedocenili a přespříliš rychle odhodili jako literární veteš - a leccos vůbec nedohlédli. Osobnost J. Šíra potkal právě tento nespravedlivý osud, ...“*⁶⁹

Výše zmíněný výrok Josefa KRBALA shledáváme v úvodu ŠÍROVA povídkového souboru *Z horské školy* z roku 1934:

„Jeho dílo, realistické povídky z Krkonoš, bylo odsouzeno k nezaslouženému zapomenutí. Hledal jsem dlouho v Praze nakladatele, který by chtěl sebrané spisy Šírovy vydati, ale bez výsledku. Odvážil jsem se tudíž přikročiti sám k vydávání sebraných spisů Josefa Šíra, spoléhaje na pomoc dobrých lidí. V tuto pomoc doufám i dále, věřím, že česká veřejnost nedopustí, aby dílo slibně započaté uvázlo na půl cestě.“

70

V doslovu k ŠÍROVĚ knize *Robotou života* z roku 1979 se František SCHILDBERGER vyjádřil následovně:

---

⁶⁹ DUCHÁČEK, L. Medailón o autorovi. In *Pašerák a jiné povídky z hor*. Praha: Československý spisovatel, 1974, s. 7 – 10.

⁷⁰ KRBAL, J. Váženým čtenářům! In *V horské škole*. Vrchlabí: Josef Krbal, 1934, s. 5.

„JOSEF ŠÍR ... je v českých literárních dějinách nejčastěji označován za podkrkonošského regionálního beletristu. Jeho dosti rozsáhlé literární dílo, vznikající od roku 1895 prakticky až do jeho smrti, patří cele Šírově podkrkonošské domovině. ... Na rozdíl od Antala Staška nebo Karla Václava Raise nepronikl Josef Šír nikdy plně do celonárodního literárního kontextu. ...

Nejpravděpodobnější příčina je však v Šírově literárním díle samém. ... Šír miloval svůj kraj a sloužil především jemu. Jako učitel, jako buditel, jako spisovatel. Literatura se tak stává jednou ze součástí vlastenecké práce, kulturní a uvědomovací služby lidem, zcela konkrétním lidem zcela konkrétního kraje. Proto jsou u Šíra konflikty lidských charakterů a střety prostředí a jednotlivce vždy tak specificky podkrkonošské. Proto je jeho líčení krajiny a lidských typů i zachycení mluvy tak přesné.“⁷¹

V dopise kritikovi podal Josef ŠÍR vlastní vyjádření ke svému dílu:

„Po léta tísnily mne mnohé trpké upomínky na zažitá protivenství a překážky mi v literární práci. Abych se jich zhostil, sestavil jsem „obraz ze života učitelského“. Věděl jsem, že i jinde jsou kolegové v podobných skřípcích, chtěl jsem jim tedy svou práci říci, že nejsou sami. ... Překvapilo mne, že o práci se zajímala dvě nakladatelství a to v době, kdy práce vycházela ještě v příloze „Učitel. novin“. Tu jsem poznal, že osudy života a práce učitelovy nejsou české veřejnosti lhostejny a že český čtenář má živý vztah ke škole...“⁷²

Z uvedené citace lze usoudit na autorův názor, že předchozí nepříliš velký zájem o jeho tvorbu byl způsoben volbou tématu.

---

⁷¹ SCHILDBERGER, F. Doslov. In *Robotou života*. Hradec Králové: Kruh, 1979, s. 109.

⁷² ŠÍR, J. *Msta*. Vrchlabí: Josef Krbal, 1935, s. 5.

Ladislav DUCHÁČEK se však domníval, že spíše než námět, působila méně přitažlivě forma:

„Ovšem povídka u nás nemá podnes vyhráno – i to můžeme považovat za důležitý fakt, který způsobil, že Šírova převážně novelistická tvorba zanikla ve stínu tlustých románů jeho šťastnějších současníků.“⁷³

Václav KASAL si v předmluvě k jedné z knih Josefa ŠÍRY posteskl:

„Z řady význačných zapadlých vlastenců nové doby je J. Šír, J. Buchar a jiní. Překvapuje, že o J. Šírovi není žádných význačných zpráv, ač by si zasloužil více lásky a hlubšího poznání v široké veřejnosti čtenářské.“

Osobnost Šírova je pro celý kraj krkonošský velmi živá a stále připomíná nám muže velkých vlastností a ušlechtilého srdce, muže práce na poli osvěty a ozdravení našeho venkova, zvláště chudého Podkrkonoší v dobách národního útlaku a hospodářské naší nemohoucnosti. Ještě dnes s velikou úctou a vděčností vzpomínají horalé krkonošští na ř. učitele J. Šíru, jako spisovatele, řečníka, hudebníka, malíře, včelaře, venkovského advokáta a lékaře, obecního písaře, kronikáře obcí, dovedného a zručného amatéra různých řemesel a předobrého vychovatele školní mládeže.“⁷⁴

Důvodem, proč ŠÍR nepronikl hlouběji do literárního povědomí, mohou být jeho vlastní nepřilíživé výrazné ambice v této oblasti, o nichž se zmínila jeho dcera Helena ŠÍROVÁ – HRNČÍŘOVÁ v dopise své přítelkyni Aloisii KYNČLOVÉ:

---

⁷³ DUCHÁČEK, L. Medailón o autorovi. In *Pašerák a jiné povídky z hor*. Praha: Československý spisovatel, 1974, s. 13.

⁷⁴ KASAL, V. Předmluva. In *V horské škole*. Vrchlabí: Josef Krbal, 1934, s. 10.

„Na našeho tatínka se neprávem zapomíná, ale on sám nikdy nechtěl, aby byl nějak vyzvedáván, zakazoval nám jako dětem se někde zmiňovat, že píše, psal jen pro lid, jak říkával. Čeho si velice cením u něho je, že podchytil ve svých povídkách dobu ručního tkalcovství, která je nenávratně pryč.“⁷⁵

Pravděpodobně nezodpovězenou otázkou již navždy zůstane, zda byl podnětem k ŠÍROVĚ umělecké tvorbě skutečně pouze ryzí zájem o těžce zkoušený lid jeho kraje či vědomí, že jeho pravou identitou je být učitelem na plný úvazek a umělecké sklony sloužily jako psychohygiena, nebo mu snad jeho zpovědi připadaly natolik intimní, že je věnoval pouze svému nejbližšímu okolí. Nemohl tím důvodem být „stín“ jeho úspěšného přítele Karla Václava RAISE, v němž si ŠÍR mohl připadat nedostatečně způsobilým?

Jedné z vyslovených domněnek odpovídají ŠÍROVA slova, v nichž naznačil, že ve svém kraji cítí jistotu, v Praze připadal by si ztracen, navzdory tomu, že by mohl dosáhnout vyššího postavení jako učitel i spisovatel:

„Do Prahy? Je tam moc larev a kukel. Musil bych si každou odkuklovat, abych věděl, co v ní je. Ne, ne, nechci do Prahy. Nikoho bych tam neznal, žádnému neviděl do jeho osudu. To je něco jiného u nás. Tu do každého vidím, jejich žádosti, starosti, tíhy života vidím a snáším. A v nikom se nezklamu. Tu máte příklad: Šourá-li se můj soused těžce ke žlábků, jako by něco ztratil, aby tam se za ranního rozčemhřívání umyl, aby už mohl svých 16 hodin klapat bez přestání za stavem, vím, kolik uhodilo! To mu jistě zaměstnavatel Němec včera při

---

⁷⁵ ŠÍROVÁ – HRNČÍŘOVÁ, H. Korespondence. Dopis ze dne 8. 1. 1920. In *Josef Šír – učitel, spisovatel a organizátor kulturního a společenského života v Podkrkonoší. Diplomová práce*. Praha: PedF UK, 1995, s. 43.

trhu strhl nějakou pokutu ze mzdy, asi mu chyběly niti do sklíčka. Můj pozdrav přijímá jako vrácený peníz, který mu byl urván ze mzdy. Tam v Praze mohl bych někoho pozdravit a možná, že bych tu veličinu urazil. Jsem zvyklý nosit palcáky na rukou, no a ty se tam nehodí!“⁷⁶

Je ohromující sledovat, jak se ŠÍROVA vrozená skromnost ohledně vlastní osoby a snaha stát v ústraní mění, když hrozí bezpráví jiným lidem. Tu se chopí své odvahy a stojí v první linii na ochranu svých přátel, žáků a blízkých lidí. Dokladem toho jsou zápisy o školní práci i jeho literární výpovědi.

Zvláštnosti ŠÍROVA stylu lze pozorovat ve starších vydáních jeho díla, je též možno se o nich dočíst v edičních poznámkách pozdějších nakladatelů:

„Šírovi nakladatelé se k jeho pozůstalosti chovali velmi pietně a lze téměř s jistotou předpokládat, že do prací z pozůstalosti nijak nezasahovali. I v našem výboru jsme samozřejmě respektovali všechny osobitosti autorova stylu a jazyka s jeho rozličnými, leč funkčními odchylkami od spisovné normy. Text jsme ovšem přizpůsobili současné pravopisné normě a sjednotili či napravili určité nesrovnalosti nebo čistě dobové zvláštnosti, vzniklé opomenutím tehdejších vydavatelů a snad i autora samého (např. psaní číslovky, interpunkce, rozdělovací znaménka atd.)“⁷⁷

„Při jazykové úpravě byly zachovány všechny autorovy dialektismy v tvarosloví a v lexiku, a to i mimo přímou řeč. Důsledně byla však modernizována ortografie, a to hlásková podoba (o / ó, s / z), hranice

---

⁷⁶ ŠÍR, J. *V horské škole*. Vrchlabí: Josef Krbal, 1934, s. 10 – 11.

⁷⁷ DUCHÁČEK, L. Ediční poznámka. In *Pašerák a jiné povídky z hor*. Praha: Československý spisovatel, 1974, s. 218.

slov ..., psaní velkých písmen ... i interpunkce (např. je důsledně odstraňována Šírova čárka před větně souřadnou spojkou a) ...“⁷⁸

Kdo zná zdejší poměry, zbytky podkrkonošských tradic a nářečí, musí být právem hrdý na svůj původ. Pak může řádky ŠÍROVY číst se zalíbením a uzří, že Josef ŠÍR nebyl prostým vesnickým autorem, nýbrž noblesním umělcem, jenž v mnohém předstihl svou dobu.

Jeho tvorbu lze nahlížet ze dvou hledisek. Buď můžeme jeho dílo uspořádat podle literární formy, nebo tématicky.

5. 1. Literární práce podle formy

Jak již bylo předesláno, Josef ŠÍR byl všestranný umělec, v oblasti literární psal povídky, romány, dramata i divadelní hry. V povídce *Na rozcestí* promluvil ústy Jana, studenta kněžského semináře, dokonce i ve verších.

5. 1. 1. Povídky

Josef ŠÍR byl bystrým pozorovatelem, náměty čerpal ze skutečného života na horách, z rozhovorů se sousedy, s dětmi ve škole i z vlastních prožitků.

Některé jeho povídky vyšly časopisecky ještě za jeho života. Některé byly v té době uspořádány a vyšly souborně, jiné byly publikovány posmrtně, a to ve dvou vlnách; ve třicátých letech dvacátého století nakladatelem Josefem KRBALEM ve Vrchlabí a v sedmdesátých letech pražským nakladatelstvím Československý spisovatel i nakladatelstvím

---

⁷⁸ SCHILDBERGER, F. Ediční poznámka. In *Robotou života*. Hradec Králové: Kruh, 1979, s. 111.

Kruh v Hradci Králové. Proto se stalo, že se mnohé z povídek vyskytují v různých souborech současně.

Roku 1904 vydalo Ottovo nakladatelství první sbírku povídek *Horské prameny*.

V roce 1919 vydal nakladatel Přemysl PLAČEK soubor dvou povídek – *Anna* a *Pro sto korun* pod názvem *Štvanice. Dva obrazy z Krkonoš*.

Roku 1932 vydal Josef KRBAL *Povídky z Krkonoš I. a II.*, v roce 1934 následoval soubor povídek *V horské škole*, 1936 pak *Krkonošské humoresky a rozmarné obrázky*, o dva roky později vyšel *Pašerák a jiné obrazy z hor*.

V letech 1974 a 1979 vyšly soubory povídek *Pašerák a jiné povídky z hor* a *Robotou života*.

Z názvů některých ŠÍROVÝCH knih, jež mají v podtitulu pojem obrazy nebo obrázky, je možno usuzovat na jeho malířské nadání, které se v každé povídce odráží v dokonalém popisu okolní krajiny. Povídky zpravidla začínají nezastupitelným lyrickým líčením krajiny. Někdy je příroda podána jako rozhněvaný krutý živel, jindy hraje úlohu smírčí. V povídkách *C dur*, *A moll* a *D moll* pod souhrnným názvem *Tři tóniny* též odhalujeme autorovo hudební nadání.

Rozhodující jsou závěry povídek, v nichž podobně jako v jeho proslovech či pedagogických zprávách dochází ŠÍR k obecně platným závěrům. Nejčastěji používal **zobecňovací**, **indukční** a **analogické myšlenkové postupy**, jež jsou dokladem hloubavého ducha:

„Tak mi připadá, nejsou-li na lidi podobné biče? I jsou, kožené sice ne, ale duchovní. V boji o existenci, o uznání, o čest – často pocítí člověk bolestné šlehy. Ti, kdož mají v hrsti otěže, šlehají po libosti na všechny strany, a ti, kdož nemohou se vymknouti, snášejí rány tupě, ale jak to potom doma, v rodině nebo ve skrytosti srdce pobolívá!

Což, když celý národ šlehán je bičem bezpráví a zuřivého násilí. Hroznější jsou ty biče nežli ony, které přes celou oblohu šlehají. Hledejte v dějinách, najdete je; však dosud ze světa nevymizely!“⁷⁹

Jazyk v povídkách je ryze funkční, stává se prostředkem realistického ztvárnění situace. Nenahraditelný je i ŠÍRŮV **dialog** či **vnitřní monolog**, jež se vyskytují v dramaticky vypjatých pasážích.

5. 1. 2. Romány a dramata

Vedle povídek psal Josef ŠÍR romány a dramata. Povídky mu byly pro ně podkladem.

V sociálním románu *Tkalci* se zaměřil na snahy založit tkalcovský spolek, jež však byly zmařeny nejednotností a liknavostí jednotlivých členů. Dílem procházejí dvě základní dějové linie. Jedna se váže k založení spolku, druhá ukazuje nešťastné manželství jedné z hrdinek. Svým pojetím se román podobá STAŠKOVÝM sociálním románům. Přestože zde není obsažena revoluční myšlenka, je naznačeno řešení složitých sociálních otázek prostřednictvím zakládání družstevních spolků, jež by se staly protiváhou nemilosrdným faktorům.

Svůj román ŠÍR zdramatizoval pro Národní divadlo. Tehdejší dramaturg Otokar FISCHER se zájmem dílo přečetl, ocenil, ale odmítl, protože v době jen krátce minulé se ve Vinohradském divadle hrál kus stejného názvu, a hrozilo tedy, že by hra byla kritikou odmítnuta.

Divadelní hra *Tkalci* se přece jen hrála, ale autor se její premiéry nedočkal. Byla uvedena dne 28. září 1934 u příležitosti odhalení pamětní desky na ŠÍROVĚ rodném domě v Horní Branné v nastudování místního divadelního spolku Tyl.

---

⁷⁹ ŠÍR, J. Bič. In *Povídky z Krkonoš II*. Vrchlabí: Josef Krbal, 1932, s. 319 - 320.
- In *Robotou života*. Hradec Králové: Kruh, 1979, s. 69 – 70.

Dalším románem je biograficky laděná *Msta – román horského učitele*. Autor zde poukázal na těžkosti a úskalí pedagogické profese. V postavě učitele Říhy spatřujeme ŠÍROVY rysy, vlastnosti, zkušenosti a neradostná setkání s církví, jíž nebylo radno se vzpírat.

Postavení učitelstva ilustrují slova Václava KASALA z úvodu k románu:

„Ke všemu tomu, jakého ubohého tvora učinila česká veřejnost – ze svého učitele! Přímo v posměch vydán byl všem: učinili ho bohem a otrokem zároveň!

Bohem ho učinili svým povoláním, v oblacích jej chtěli mít, aby stál nad spory a vášněmi tohoto světa! Ozářeného chtěli jej mít všemi ctnostmi, aby jako maják světlem svým vznášel se nad své okolí.

Stát, církev a národ jej reklamovaly!

Všichni mu deklamovali o vznešeném poslání, když mu direktivy svých zájmů diktovali!

Učinili jej otrokem životem jeho, neboť ti, kteří ho povyšovali, činili tak proto, že se o něho dohodnouti nemohli.

Kázali mu o vznešeném poslání, naznačujíce vznešený cíl, ale křídla mu podvazovali a nechali hladovět před vraty svých paláců.“⁸⁰

Hlavní představitel románu je neustále pronásledován církví i inspekci za účelem suspendace. Na vztahu k žákům ani na způsobu výchovně-vzdělávací práce mu však není co vytknout. Brání se proti bezpráví.

Dílo bylo ve své době velmi odvážné, neboť učitel býval tehdy podřízen duchovenstvu.

Na pomezí povídky a románu stojí dílo *V mlhách*, jež se odehrává na Benecku. Do role hlavního hrdiny autor obsadil svého přítele, malíře

---

⁸⁰ KASAL, V. Úvodem. In *Msta*. Vrchlabí: Josef Krbal, 1935, s. 10.

Františka KAVÁNA, který v příběhu prožil milostný vztah s chudou místní dívkou. Oba mladí lidé byli na čas odloučeni, ale druhé setkání již bylo navždy.

Z dramatických prací je třeba zmínit hru *Nevěsta*, jednoaktovky *Sen* a *Tma*, ale i loutkové divadelní hry pro děti *Princezna a Kašpárek* či *Princezna Vasečina*.

Nevěsta je vlastně zdramatizovaná povídka *Husův obraz*. Obraz se stal předmětem rodinného sporu uprostřed malé světničky. Oproti původní předloze zde ŠÍR poněkud pozměnil charaktery lidí a posílil jejich zlobu a nenávist.

Divadelní hra *Sen* je vlastenecky laděna, vystupují zde proti sobě Češi a Němci. Ústředním tématem je dilema mladé dívky, má-li se provdat za bohatého poněmčeného muže či za chudého našince. Přestože se zprvu přiklání k myšlence, že nejprve musí mít člověk co jíst a pak teprve může být vlastencem, ve snu se jí vše objasní a zvolí správně.

Josef ŠÍR zde promluvil ústy chalupníka Maška:

*„Člověk se může naučit deseti řečem, ale proto přece jen nesmí svou mateřskou řeč zapírat, nechat ji tupit. Člověk není dobytče, aby mu stačilo k živobytí jen plné koryto, člověk potřebuje k živobytí také rovnoprávnost a svobodu, jinak není živ po lidsku.“*⁸¹

Divadelní hru *Tma* napsal Josef ŠÍR nedlouho před svou smrtí, v zimě roku 1920, na žádost roztockého pedagogického sboru, jímž byl korespondenčně osloven. Jednoaktovka vznikla za pouhé dva týdny.

---

⁸¹ ŠÍR, J. *Sen*. Rukopis, 1917.

Byla připomínkou těžkých časů za první světové války i oslavou nově vzniklého Československa.

Prostřednictvím postavy za války osleplého učitele poukázal na skutečnou slepotu některých vidoucích lidí a zároveň ozářil diváky jasnou **pravdou, dobrou, láskou a spravedlností.**

Tma se opakovaně hrála v Roztokách u Jilemnice i v Horní Branné.

Rukopisy divadelních her jsou umístěny v muzeu ve Starých Hradech, pohádka *Princezna a Kašpárek* je k nahlédnutí v archivu Krkonošského muzea ve Vrchlabí.

5. 2. Literární práce podle tématu

Některé ŠÍROVY práce jsou radostné, především ty pro děti a **o dětech**, ze kterých čerpal optimismus a sílu pro svůj nelehký úděl, jenž hrdě a dobrovolně na sebe vzal a dostál mu až do samého konce. Jiné jsou plné utrpení, avšak v žádné z nich nepodlehli malomyslnosti; vždy hleděl do budoucnosti s nadějí.

V jeho tvorbě vystupuje několik témat. O silném **vlasteneckém cítění** již bylo hovořeno výše.

K dalším námětům ŠÍROVÝCH děl náleží samozřejmě **škola, reforma školy i celé společnosti, chudoba, solidarita lidí, život postižených jedinců, nešťastná láska, sňatky z rozumu, nechtěné těhotenství, příroda v protikladu s hlavním městem** či **spiritismus**.

Názvy některých povídek původně vyvolávají jiné představy, než o čem je později vyprávěno. Zůstává otázkou, zda to byl autorův záměr či náhoda nebo je-li to záležitost odlišného vnímání a představivosti různých typů osobností lidí.

Vlastenectví je námětem téměř všech jeho divadelních her, objevuje se v hrách *Nevěsta, Sen, Tma* i v povídkách *Bič* či *V mlhách*.

Téma **chudoby** je rozpracováno v románu *Tkalci* a v povídkách *Pro sto korun, Chud'asem i pánem, Pašerák*.

O **reformě školy i společnosti** pojednává povídka *Reforma*. Škola se zmiňuje téměř v celé sbírce *V horské škole* např. v povídkách *Z deníku Oldřicha Sněžného učitele na vysokých školách krkonošských, Mezi černochoy, Komedie osudu* a v románu *Msta*.

Tématem **solidarity**, jako vedlejším námětem, se zabývá povídka *Zapadlá svatba*. Hlavní je zde **sňatek z rozumu**. Podobně je tomu v povídkách *Dřevařka, Námluvy* a *Zločinná ruka*. V poslední zaznívá i požadavek **vzdělání**.

O **nešťastných vztazích** se dočítáme v povídkách *Strnadčina pomsta, Na samotě* a *Na rozcestí*.

Nechtěné těhotenství a problémy s tím spojené jsou náplní povídek *Anna, Čaroděj, Útěcha* nebo *Žena dvou mužů*.

Životem **smyslově** nebo **mentálně postižených** lidí se autor zabývá v povídkách *Slepý žák, Řeč, Peníze* či *Mazáč pohádkář*.

Památce zesnulé ženy věnoval Josef ŠÍR povídku *Otázka*.

O **dětech** jsou povídky *Čepice, Boty, Kupci dětí, Děťátko, Žaloba*. Některé z nich jsou radostné, jiné nikoli. K těm tragickým patří *Kupci dětí*. V tomto příběhu dochází k přesouvání sirotek z rodiny do rodiny. Jednání o dalším osudu jsou děti vždy přítomny, to má neblahý vliv na jejich čistou duši.

Krutá je i povídka *Děťátko*, kde vystupují v protikladu matka s babičkou. Zatímco babička truchlí nad smrtí vnuka, matka zůstává k události lhostejnou.

O mrtvém dítěti vypovídá též povídka *Žaloba*. Zde však matka utopila své dítě, aby netrpělo hlady. Autor ji neodsuzuje, soucítí s ní.

Mezi povídkami nacházíme i **pohádkové příběhy** jako *Pepík pohádkář* a *Novomódní pohádka*.

Příroda a její živly jsou vylíčeny více než v jiných v povídkách *Jak jsem slyšel andělíčky zpívat*, *Pramen života*, *Kaplička*, *Zapadlá svatba*, *Bič*, *Bouře*. V *Prameni života* je srovnávána horská krása s krásami Prahy. Hory však u autora srdce zvítězily.

Zcela unikátní popis přírody je podán v povídce *Tři tóniny*, kde přirovnává přírodní zvuky k hudbě. Horské prameny mu znějí v tónině C dur, bouřka a déšť v tónině A moll a modravé tóny lesů až ke Kumburku a Táboru se linou v D moll.

Analogii s KOMENSKÉHO *Labyrintem světa a rájem srdce* shledáváme v povídce *Kouzelná zrcadla*, kde ŠÍR srovnává život s bludištěm.

Téma **spiritismu** bylo v Krkonoších a nejbližším okolí svého času značně rozšířené, proto se objevuje i v povídkách *Spiritisté* či *Spiritismus v lese*. Ač ŠÍR sám nebyl podobným praktikám nakloněn, respektoval potřebu zoufalých lidí, jež se k nim uchýlovali v těžkých okamžicích, kdy hledali odpovědi na tíživé otázky spojené s jejich sociálním postavením, neštěstím nebo válkou.

ŠÍRŮV styl a jazyk je neopakovatelný, často se liší od spisovné normy. Obzvláště interpunkce pravděpodobně užíval více pocitově než pravopisně.

Krkonošského nářečí také v jeho tvorbě příliš nenacházíme, pokud ano, jde spíše o samostatné dialektismy, jelikož se v jeho době již typickým podkrkonošským nářečím nehovořilo. V devadesátých letech devatenáctého století však napsal tímto jazykem několik zkazek pro Národopisnou výstavu, jež jsou nyní uloženy v Krkonošském muzeu ve Vysokém nad Jizerou.

Zkazka *Hasternam* je uvedena pro možnost porovnání původního nářečí s mluvou ŠÍROVY doby i s jazykem současným:

„Jak bejval tudle hasterman, taky žánnej neví. Dyž sem šel v neděli domu k mateře a dyž sem přišel k láuce, tady ke Krauzovem, na láuku mě to nepustilo. Já nic neviděl, jen že hrůzou mě to nepustilo, jen se to dalo do smíchu, jako malá chasa. Já sem eště myslil, že to tam je ten chlap, co chodí do toho baráku za holkou, nákej Bartik.

Dyž mě to nepustilo, já poudám: „Franto, ty se mnou nedělej žánný kejkle, nebo já tě vykamenuju!“ a dyž sem si nacpal a zakouřil, tak sem takovou pořánnou kamuli do toho verbovýho keře praštil a vono to vylítlo jako tři chlapi, do bahna to houplo – a tejdě se to dalo do chichtání! Dyž sem do toho pár hromů vrazil, tak to pustilo a moh sem jít pryč.

Tenkrát v tom baráku taky nespali a voni mě slyšeli, jak sem klel. Dyž sem taky podruhý zas šel, poudali, že to byl nejspíš hasterman. Že prej se tam utopilo jennou dítě a vod tý chvíle že se ten hasterman tam potlouká.“⁸²

---

⁸² OBERFACLER, F. Co se dalo v Podkrkonoší. *Horské prameny*, 1937, roč. I, č. 2, s. 114.

6. Josef Šír ve vzpomínkách

Za všechna slova chvály, která byla k osobě Josefa ŠÍRA vyslovena, vyberme alespoň některá, jež vystihují jeho pedagogické snažení.

Učitel Jan SOUKUP:

„Škoda, veliká škoda tohoto starého bojovníka, mistra učitele, výborného kolegy a představeného. Mám na něho nejkrásnější vzpomínky.“⁸³

Ředitel Václav KASAL:

„U Šíra nebylo ve škole strnulosti a školácké dresury, ale byl to jaksi rozšířenější domov. Soukání, navlékání koral, jeteliště, louka, jahody, baráčky, pole, lesy, dřevaři, tkalci, všecko, čím jsou děti obklopeny a čím je mysl jejich naplněna, našlo se v jeho slohu, kreslení, v počtech, v mluvnici, v prvouce – ve všem. Jak se mnohdy při počtech na nejnižším stupni učitel a žáci potí, zvláště při dělení a měření; u Šíra to bylo zábavou: děti chodily ke kupci, rozhazovaly kupy, pekly a jedly buchty, plískánky, lívance, odnášely, přinášely, střílely, jedly atd.“⁸⁴

Učitel J. TRYZNA:

„Měl jsem příležitost působiti s ním na jedné škole. Ten dobrý muž mi jednou řekl: „Navštívím vás ve vaší třídě, ale s podmínkou, že mi návštěvu oplatíte!“ – od té doby, jak byla volná chvíle, zavítal jsem do jeho třídy. Každý nedovede, co dovedl on. Šír nechodil po vyšlapaných cestách, všímal si nových myšlenek. On - muž ducha bystrého, hloubavého, měl sám mnohou krásnou myšlenku, kterou hleděl ve své třídě uplatniti. ...Šír nikdy nedovedl nikoho dotknouti se slovem, které by

---

⁸³ PANÝR, J. Hrst vzpomínek na Josefa Šíra. *Beseda*, 1949, roč.VI, č. 19 – 20, s. 273.

⁸⁴ PANÝR, J. Hrst vzpomínek na Josefa Šíra. *Beseda*, 1949, roč.VI, č. 19 – 20, s. 273.

jej zranilo. ... Šír dobře věděl, jak důležité, aby škola byla v dobrém poměru s veřejností.“⁸⁵

Učitel, zpěvák a sbormistr Josef HORÁK:

„V prosinci jsme měli úřední učitelskou konferenci v Jilemnici. Jako dnes ho vidím, jak uprostřed nás v lavici povstal a k nám promlouval. Nikdy jsem neslyšel vroucněji pronesenou Komenského větu, jako když ji proslovil Šír, že „vláda věcí se vrátila v ruce naše.“ Nikdo nebyl více oprávněn k vlasteneckému projevu než on, který nebojácně v době války se stavěl proti nařízení rakouských úřadů. První také uposlechl výzvy, aby se udělalo místo mladým, a šel ke své škodě do penze.

A jeho pohřeb v květnu 1920 v Roztokách byl nám podnětem, že Pěvecké sdružení učitelů krkonošských začalo zase zpívat. ... Ještě vzpomínám jeho přednáškové činnosti. Nikdy nic nečetl, mluvil prostě, každý ho chápal a rád užíval obrazných rčení. Vidím ho, když nějaký obraz rozvíjel, jak rukama pohyboval ze středu stolu do rohu vpravo a vlevo, jako by odtamtud čerpal látku k rozvinutí mluveného.“⁸⁶

Řídící učitel František MAŘATKA:

„Byl jsi nepřítelem obřadností – promiň mi těchto několik slov. Byl jsi vzorem poctivé práce. Ať osud jak chtěl krutě doléhal na bedra tvoje, nemizel úsměv ze tvých rtů. Říkal jsi: „Život je boj, já neohrožený bojovník, boje se nelekám.“ Poslední dobou však, když doorával jsi zde poslední brázdu, mizela tvoje veselost. Bylo ti teskno loučiti se s milou mládeží, ji navždy opustiti. Láska k dítkám to byla, jež vedla tě v době, kdy oddati ses mohl klidnému odpočinku, na nově zřízenou menšinovou školu, kam mladší jíti váhali. Padl jsi na brázdě. Miloval jsi dítky, miloval jsi rodinu, miloval jsi národ! Když za poslední války jsme malomyslně,

---

⁸⁵ TRYZNA, J. Pohřební řeč. In *Školní kronika*. Roztoky u Jilemnice, 12. 5. 1920, s. 8.

⁸⁶ HORÁK, J. *Dopis Františku Koudelkovi*. Rožďalovice, 25. 10. 1958.

pozbyvající důvěry ve vítězství naší věci, povzbuzoval jsi ... Miloval jsi práci, miloval jsi národ, který neohroženě jsi vedl ku pokroku. Tyto věci přinášíš nám jako odkaz. My přijímáme dědictví toto a slibujeme, že šíření je budeme ze všech sil po našich nivách, by stalo se majetkem celého národa.“⁸⁷

Učitel J. TRYZNA:

„On mohl stejně s Macharem si říci: „Moje češství je částí života mého, jež cítím ne jako slast a rozkoš, ale jako vrozenou vážnou povinnost.“ Všech 40 let, ..., bylo vyplněno bojem, o kterém širší veřejnost neví. Byl to boj o školu. Česká škola a český učitel byly v područí církve a v područí státu. Učitel ve škole byl úplně nesvobodným. Musil mít ohled na příkazy těch dvou veličin. Pravda nesměla se dětem hlásati, nechtěl-li se učitel vydati v pronásledování a dáti v sázku svoji existenci. Boj vedl se hlavně časopisecky. Šír nebyl by Šírem, kdyby se toho boje neúčastnil, ale bylo to nebezpečné.“⁸⁸

Okresní školní inspektor Antonín VORREITH:

„Přilnuli jsme k sobě. Muž celý, charakter vzácný, učitel a vychovatel znamenitý. Později poznal jsem jej ve škole. Byl učitelem vzorným, vychovatelem výborným. Vychovával nejen děti ve škole, ale vychovával i lid přednáškami. Chtěl povznést charakter, volal k práci. ... Jaké byly jeho zásady, takový byl i jeho život: prostičký, skromný, plný práce věnované jen a jen lásce k dětem a lásce k lidu.“⁸⁹

Z popisu ŠÍROVA pedagogického mistrovství viděného očima jeho současníků lze vyvodit názor, že Josef ŠÍR, i když svým prostým

---

⁸⁷ MAŘATKA, F. Pohřební řeč. In *Školní kronika*. Roztoky u Jilemnice, 12. 5. 1920, s. 7.

⁸⁸ TRYZNA, J. Pohřební řeč. In *Školní kronika*. Roztoky u Jilemnice, 12. 5. 1920, s. 9.

⁸⁹ VORREITH, A. Pohřební řeč. In *Školní kronika*. Roztoky u Jilemnice, 12. 5. 1920, s.11.

způsobem, patřil k výjimečným osobnostem objevujícím se v naší historii od mistra Jana HUSA přes Jana Amose KOMENSKÉHO až k současné moderní pedagogice, jež stále volá po uskutečnění reformy českého školství, založené na jednoduchých, avšak tak obtížně realizovatelných principech, které se táhnou jako „červená nit“ dějinami školství již po staletí.

Podobnost s osobností Jana HUSA je možné shledat v ŠÍROVĚ řečnickém umění a jeho neochvějně touze po pravdě, volnosti a lásce.

Ve výchovně-vzdělávacích strategiích se objevuje KOMENSKÉHO škola hrou. ŠÍROVY učební a výchovné postupy do jisté míry připomínají DEWEYHO pragmatickou pedagogiku či v současnosti významně prosazované skupinové nebo kooperativní učení a vyučování.

ŠÍROVA pedagogická kariéra spadala do období působení tzv. učitelů „pokusníků“ a jeho výchovně-vzdělávací metody odpovídaly zmíněnému učitelskému proudu. Mnozí z těchto pedagogů byli mimořádně umělecky talentovaní lidé, kteří využívali svého nadání při práci s žáky.

Pokusnické snahy byly inspirovány myšlenkami Jana Amose KOMENSKÉHO a za významný mezník naší pedagogiky považovaly vznik samostatné Československé republiky, kdy se naplnilo KOMENSKÉHO proroctví a českému národu „se navrátila vláda jeho věcí.“

Pokusné školy čerpaly např. z KOMENSKÉHO požadavku **vzdělávání mysli, ruky, citu i vůle** zároveň, zastávaly názor učení prostřednictvím vlastních zkušeností, využívaly názorných pomůcek z běžného života, neboť vzdělání mělo připravovat člověka pro život, kladly důraz na pracovní výchovu; stavěly se proti oficiální herbartovské tradici.

KOMENSKÉHO odkaz znovu oživil v polovině devatenáctého století Karel Slavoj AMERLING, když prostřednictvím časopisu *Posel z Budče*

hodnotil pedagogický i lidský přínos „učitele národů.“ AMERLING přinášel mimo jiné úvahy o „samozkusných“ školách, podněcoval vyučující k sebevzdělávání. Jeho názory byly blízké i mnohým reformátorům po roce 1918.

Pokusnické reformní snahy vyvrcholily ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století, pojily se s jmény František BAKULE, Václav PŘÍHODA, Jan UHER, Rudolf JEDLIČKA, Eduard ŠTORCH, Anna SÜSSOVÁ, Ida JARNÍKOVÁ, Bohumil ZEMÁNEK, František NÁPRSTEK, Čeněk JANOUT, Karel ŽITNÝ, Jaroslav SEDLÁK i mnoha dalšími. Vznešené ideje nebyly však zcela naplněny, neboť v naší zemi došlo k politickým změnám.

ŠÍROVY metody do jisté míry připomínají práci Jakuba Jana RYBY. Oba se zajímali jak o neprospívající žáky, tak i o děti talentované a podporovali je v jejich úsilí. Oba byli nadanými hudebníky.

Již dříve citované ŠÍROVO pravidlo: *„Vyučuj názorně a ze života pro život!“* se nápadně podobá požadavku Františka TESAŘE z roku 1848: *„Školy at' vycházejí ze života a pro život vychovávají.“*

V ŠÍROVÝCH názorech lze najít shodu se zásadami Josefa ÚLEHLY: neučit slovně, nýbrž názorně; nepředbíhat dětský vývoj, ale pracovat v jeho prospěch; nechat žáky tvořit, zobrazovat, zkoušet si, ptát se, napodobovat.

Podobně jako Božena HREJSOVÁ i Josef ŠÍR se soustředil na dobro ve svých žácích, jež se snažil všemožně podporovat. ŠÍROVO životní přesvědčení: *„Láska k člověku to je jediná správná cesta a kromě té žádné jiné cesty není,“* je obdobou slov Boženy HREJSOVÉ: *„Člověk nesmí hledat své vlastní štěstí, ale pomáhat hledat štěstí jiným. Tím stává se život krásným.“*

ŠÍR, stejně jako Jan MRAZÍK, nabádal k výchově citu i podpoře žákovy individuality.

Nesdílel však mnohými tolik prosazovanou užitečnost TOLSTÉHO názorů na výchovu a vzdělání v místních podmínkách.

Z ŠÍROVA literárního díla vyplývá, že nebyl zastáncem separace postižených jedinců, naopak v činnosti a aktivitě spatřoval způsob jejich seberealizace podobně jako prof. MUDr. Rudolf JEDLIČKA, jenž propagoval léčbu tělesně postižených lidí prací. K podpoře této domněnky by mohl přispět úryvek z povídky *Slepý žák*:

*„... „Jenže – co by byl ve škole platen? Číst nemůže, psát taky ne -“
„Opatříme mu knihy pro slepce a také i strojek ku psaní, ale hlavní jest, že by se ve škole zušlechtilo jeho srdce, vytříbil by se jeho cit.“*

„A jak rád by šel! Když přijdou některé děti a vypravují, čemu se ve škole učily, tu on vždycky poslouchá, ani nedutá.“ ...

Příštího týdne žáci slepého hochy přivedli, a pečovali o něho cestou velmi starostlivě.

Zařadil jsem ho do prvního oddělení, a dovedl jsem ho za ruku na kraj do první lavice. Dříve, než usedl, ohmatl jemně desku a sedadlo.

... Pozoroval jsem, že sluchem dle nejnepatrnějších zvuků a šelestů postřehuje, kde je tabule, počítadlo, stůl, židle, i na kterou stranu od něho prostírá se světnice. Mluvil zřetelně a hlasitě.

Hned první hodinu počítal s ostatními žáky do desíti, ale musil jsem mu dát ku pomoci na lavici kostky. ...

Volil jsem schválně takové příklady o králících, holubech, husách atd., aby si je mohl zapamatovat. Na konci hodiny zopakoval vše, jako by to četl z tabule. Když šepot údivu zaševalil třídou, byl rád, přidával hlasu a vzpřímil se. Pozoroval jsem, že v něm sebedůvěra roste.

Vyprávětku, bajku, pohádku nebo přečtený článek zapamatoval si hned. Pozornost jeho byla pobídkou mnohým roztržitým žákům, kteří nedovedli mnohdy opakovat ani nejjednodušší věty. ...

Po prvé se trochu pousmál, když jsem mu předložil velikou tlustou knihu, slabikář pro slepé děti, a když nahmatav první vypouklé litery, vytušil, že se naučí číst jako jiné děti. Nosíval si knihu domů, nechtěl se od ní ani na okamžik odloučit, ale stále ji měl čistou a neporušenou, tak si ji bedlivě opatroval.

Čítával jsem s ním před vyučováním. ...

Jednou četl i při bouřce, když se tak setmělo, že ostatní žáci nemohli nic pracovat. Jemu tma nevadila, ani blesky ho nerušily.

Jména žáků si brzo zapamatoval, poznal každého po hlase.

Začal jsem ho také učit hře na housle, ale zima nám naše cvičení přerušila. ...

Doma si v zimě čítal ve slabikáři, nebo hrál na housle. Poslal jsem rodičům knížku ze školní knihovny, aby mu někdo předčítal. Pak již přicházel jeho otec každý týden, aby knížky vyměnil.

Vypravoval mi o něm:

„Všecko, co se mu přečte, pamatuje skoro doslovně. Na školu vzpomíná nejméně desetkrát za den. Škola je jeho nebe, a pan učitel je v jeho mysli neobyčejným člověkem. Počítá dny, kdy zas půjde do školy...“⁹⁰

Josef ŠÍR byl veřejně činným, setkával se s významnými osobnostmi z literární oblasti, korespondoval s Karlem Václavem RAISEM, Františkem HERITESEM, Ignátem HERRMANNEM, Otokarem FISCHEREM, Jaroslavem KVAPILEM a jinými umělci.

Z podkladů k této práci však není zřejmé, zda byl v přímém kontaktu i s učiteli „pokusníky,“ ač by tomu jeho názory odpovídaly. Ze zápisů z pedagogických porad je ovšem patrné, že se učitelé roztocké školy pravidelně vzdělávali prostřednictvím odborné literatury a článků v

---

⁹⁰ ŠÍR, J. *V horské škole*. Vrchlabí: Josef Krbal, 1934, s. 28 – 32.

pedagogickém tisku. Odtud mohly ŠÍROVY pokrokové myšlenky pramenit.

7. Josef Šír v povědomí současníků

V období politické nesvobody naší vlasti v průběhu minulého století se lidé ve větší míře soustřeďovali na tradice a více si vážili odkazu předešlých generací, než je tomu v současné svobodné, avšak poněkud uspěchané době. Zřejmě je připomínky hrdinství historických velikánů či zdánlivě obyčejných statečných lidí držely ve víře a naději na lepší zítřky. Tato potřeba dnes již vymizela a s ní i vzpomínky na minulost.

Zatímco ještě před zhruba padesáti lety se jméno Josefa ŠÍRA objevovalo v kulturním životě obcí, kde působil, dnes lidí, kteří znají jeho jméno, ubývá.

U příležitosti stého výročí ŠÍROVA narození obsahuje roztocká školní kronika následující zápis:

„Dne 7. ledna 1859 se narodil v Horní Branné pokrokový český učitel a spisovatel Josef Šír, který působil jako řídící učitel i v Roztokách a je pochován na roztockém hřbitově. Celý svůj život zasvětil učitelské a spisovatelské práci mezi krkonošským lidem, pro jehož kulturní a sociální povznesení pracoval až do posledního dechu svého života.

K uctění tohoto památného výročí byl 7. ledna 1959 v 11 hodin uspořádán pietní akt u hrobu J. Šíra na místním hřbitově. Učitelé, žáci a zástupci veřejnosti místní i okresu vyslechli proslov s. Jar. Dědourkové o životě a díle J. Šíra. Na hrob byl položen věnec.“⁹¹

V témže roce byla v obci odhalena pamětní deska Josefu ŠÍROVI na místní základní škole. U stejné příležitosti byla zřízena i nová školní kronika, v jejímž úvodu stálo:

---

⁹¹ Školní kronika. Roztoky u Jilemnice, 1959.

Nová škola byla otevřena

30. srpna 1959

slavností, která byla zahájena odhalením desky vlasteneckému učiteli a spisovateli

Josefu Šírovi.

Při této příležitosti se konal sjezd rodáků a přátel obce **Roztok.**

Kroniku začínáme proto podpisy účastníků sjezdu a slavnostního otevření.

V kronice se bohužel již dále nepokračovalo, a tak úvodní zápis zůstal zápisem jediným.

Jak již bylo zmíněno dříve, pamětní deska byla odhalena i na rodném domě Josefa ŠÍRA v Horní Branné. Dne 28. září 1934 uspořádalo učitelstvo okresu jilemnického slavnost s bohatým kulturním pořadem. Mimo jiné se hrála i ŠÍROVA hra *Tkalci*.

Základní škola v Horní Branné nese teprve několik let jméno svého významného rodáka.

7. 1. Dotazování mezi občany

V souvislosti s bádáním po materiálech k této studii se autorka zajímala, mají-li dnešní občané obce Roztoky u Jilemnice, kde po dva roky pedagogicky působila, znalost osobnosti Josefa ŠÍRA. Ze šetření však vyplynula smutná skutečnost, že i lidé, kteří se často vyskytují v okolí školy, na níž je umístěna pamětní deska s podobiznou a základními údaji, nevyužili svých pozorovacích schopností k tomu, aby si rozšířili obzor.

Po zmíněném dotazování však došlo k potěšujícímu obratu a zvýšení zájmu o osobu někdejšího roztockého pedagoga jak z řad zaměstnanců místní školy, tak mezi ostatními občany.

Závěr

Je věcí vlasteneckého cítění a národní hrdosti každého učitele, aby pátral ve svém blízkém okolí po významných předchůdcích a nenechal je v zapomnění. Tajemství moderní pedagogiky je totiž do značné míry závislé na porozumění odkazu našich předků i na našem předávání „štafety“ budoucím generacím.

Autorka diplomové práce se snažila této výzvy využít, proto pátrala po materiálech, které by dosvědčily, že Josef ŠÍR byl jedním z průkopníků pedagogické vědy i regionální literatury. Našla rukopisy, zápisy v kronikách, knihy i dopisy psané prostým jazykem na prostá témata. Byla uvedena v úžas, když pochopila, že se tento podivuhodný učitel a umělec záměrně nechtěl zviditelňovat, byl tu pro lidi a přece upoutal pozornost mnohých velikostí své duše a intelektu.

V ŠÍROVĚ učitelském působení i v jeho uměleckém vyjádření jsou patrné vlivy různých osobností, jichž si vážil, jež mu byly vzorem i zdrojem poučení. Jejich názory a techniky však nepřebíral bezmyšlenkovitě, ale zkoumal je, snažil se je využít v rámci svých možností a podmínek. Pokud došel k přesvědčení o jejich správnosti, obohatil jimi vlastní počínání.

Zřejmě nejvíce byl fascinován pedagogickými názory, lidskostí a životním postojem Jana Amose KOMENSKÉHO.

Na poli umění jej ovlivnili přátelé Karel Václav RAIS a František KAVÁN.

Zjevná je podobnost ŠÍROVA literárního pojetí s RAISOVÝMI *Zapadlými vlastenci*. Shodují se v působivém popisu malebné přírody, realistickém líčení nelehkého života horalů, podobném užití interpunkce i struktury textu, vkládáním částí písní a veršů do prozaických prací.

Zatímco RAIS se vydal převážně na dráhu spisovatelskou, ŠÍR zůstal v první řadě učitelem. K psaní přistupoval spíše s touhou vyslovit své názory, poukázat na nelehkou situaci horského lidu, a tím podnítit její řešení.

K seberealizaci v oblasti výtvarného umění přivedl Josefa ŠÍRA přítel František KAVÁN, jehož technika se ŠÍROVI stala inspirací.

Ze získaných poznatků současně vyplývá, že učitelská profese nikdy nebyla lehkým povoláním. Učitelé se v průběhu času v podstatě zabývali a stále zabývají obdobnými problémy, jež lze rozdělit do dvou základních oblastí.

Jedna z nich, pro většinu vyučujících prvořadá, souvisí s odborností a profesionálním pedagogickým působením na žáky, jejich rodiče i širší veřejnost. Druhou je oblast vlastního sociálního zabezpečení, jež leckdy ovlivňuje míru pracovního nasazení.

V ŠÍROVĚ případě je patrné, že ani nepříznivé pracovní či osobní materiální podmínky jej nezlomily a nepřiměly k tomu, aby opustil rodný kraj, přátele, žáky a sousedy pro pohodlnější živobytí v Praze, jež se mu svého času nabízelo. I v nejtěžších životních okamžicích si uchoval lásku, víru a naději.

Resumé

Diplomová práce z oblasti dějin pedagogiky je věnována osobnosti českého učitele, spisovatele, malíře a organizátora společenského života, Josefa ŠÍRA, jenž jako pedagog působil na několika místech v Krkonoších a Podkrkonoší. Malebná horská krajina i svérázný charakter místních lidí se staly zdrojem jeho inspirace v umělecké činnosti.

K poodhalení významu ŠÍROVY osobnosti jsou v práci nastíněny podmínky v regionu na přelomu devatenáctého a dvacátého století i nelehká úloha českých učitelů té doby.

Život Josefa ŠÍRA je podán stručně od dětství až po samý konec, jehož poslední okamžiky patřily práci.

Celým textem procházejí dvě hlavní linie, na jedné straně to jsou ŠÍROVY osobní pedagogické názory a zkušenosti, na straně druhé jeho literární tvorba. Vedle toho lze sledovat i další ŠÍROVA nadání v široké oblasti zájmů, v nichž se realizoval. Ze všeho jeho počínání je cítit především síla ducha a lidskosti, která je základním rysem jeho charakteru.

Autorka ukončila diplomovou práci vzpomínkami na Josefa ŠÍRA, aby tak pootevřela pomyslné dveře těm, jež by se chtěli vydat na podobnou cestu za poznáním nadaného českého učitele a posílit jeho význam v myslích současných obyvatel malebného horského zákoutí naší vlasti.

Résumé

Diploma thesis in the field of history of pedagogy deals with a versatile personality of a Czech teacher, writer and a painter Josef ŠÍR. His, not only professional, life is connected with a few places within the region of the Krkonoše Mountains and nearby Podkrkonoší. Specific character of the locality which can be described as beautiful, but harsh influenced people living there, including Josef ŠÍR, too. All the features mentioned above became the core source of his artistic inspiration.

To show ŠÍR's significance, it was inevitable to describe regional situation at the turn of the last century with the focus on depicting very hard conditions of Czech teachers at that time.

The life of Josef ŠÍR is given briefly including all the stages from his childhood to his very end.

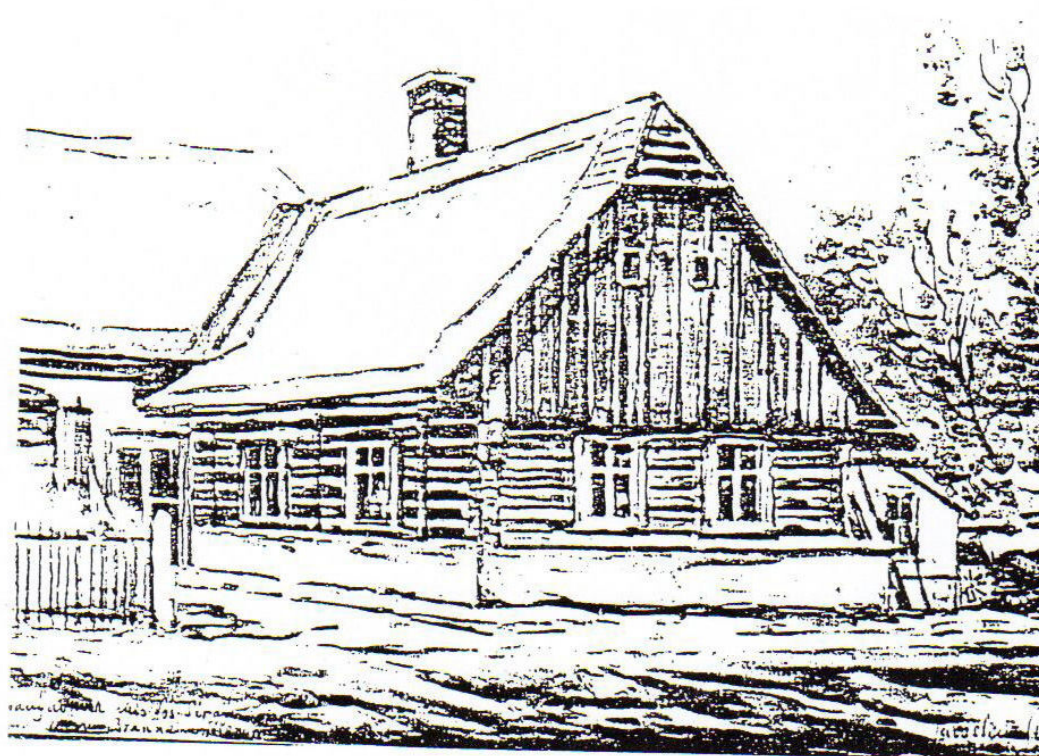
As it was in ŠÍR's life, this work follows the two main streams: his personal opinions and experience from the field of pedagogy as well as his works of literature. Next to this, the thesis also does not forget to provide basic information about marginal fields of his activity and interest, which proves ŠÍR to be a person of complexity and broad view. His conduct was accompanied with strenght of mind and also humanity, which was a basic feature of his character.

The thesis, which is taken as a tribute to one of author's predecessors, is concluded by quoting the memories about Josef ŠÍR to show it was honour for most of his colleagues and friends to work and be with him. This final part underlines the need to keep the heritage of Josef ŠÍR in our minds.

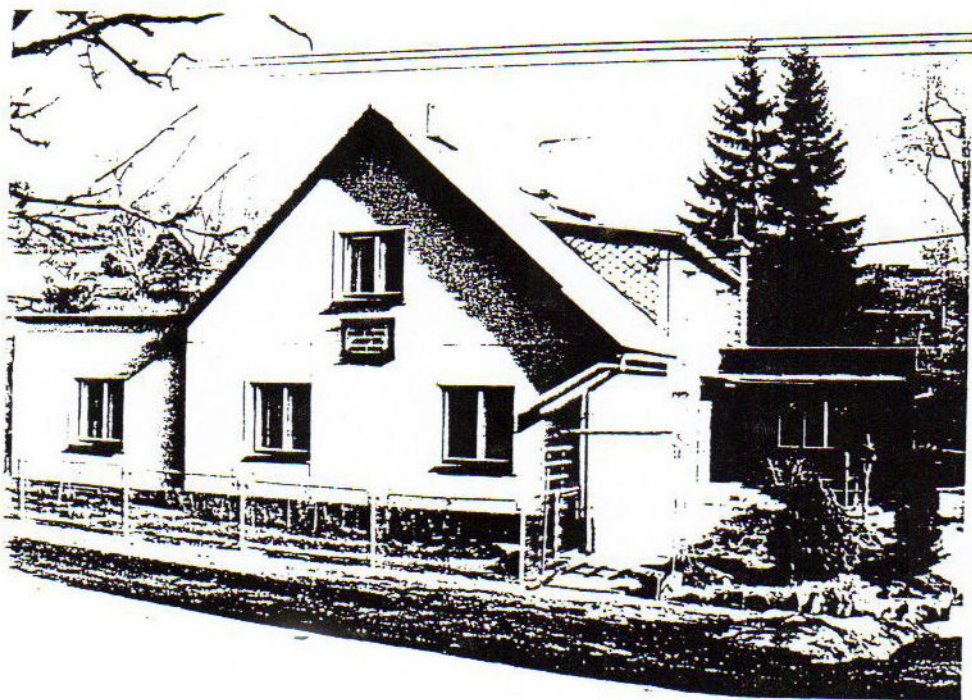
Přílohy

Obr. 1: Portrét Josefa Šíra v chodbě Základní školy Roztoky u Jilemnice

Obr. 2: Rodný dům Josefa Šíra v Horní Branné

Obr. 3: Současná podoba Šírova rodného domu

Učitelstvo okresu jilemnického

pod záštitou zastupitelstev

Horní Branné, Roztok, Horních Štěpanic a Svazu Národního osvobození v Horní Branné

pořádá v pátek dne 28. září 1934

odhalení pamětní desky JOSEFU ŠÍROVI

zasloužilému řídícímu učiteli a spisovateli **na počest jeho 75. narozenin**
na rodném domě v Horní Branné

Pořad:

1. Sraz průvodu o půl 2. hodině odpolední u pomníku padlých
2. Mužský sbor Pěveckého sdružení krkonošských učitelů
3. Odchod k rodnému domu
4. Uvítání starostou obce
5. Slavnostní řeč spisovatele prof. Fr. Sekaniny z Prahy
6. Odevzdání pamětní desky
7. Projevy hostů
8. Státní hymna

Slavnostní sbory J. B. Förstra: Oráč, Z osudu rukou, Soumrak
a Smetanovo věno zapěje Pěvecké sdružení krkonošských učitelů

Po ukončení slavnosti (po 3. hodině odpolední) sehraje podporovací spolek divadelních ochotníků „Tyl“
v Horní Branné ve dvoraně p. Josefa Janaty v Horní Branné

Šírovu hru: „TKALCI“

drama ze života krkonošského lidu se zpěvy ve 3 dějstvích s proměnou — Hra tato jest premierou
a vystihuje velmi šťastně poměry našich horských tkalců okolo roku 1900

Řídící učitel-spisovatel Josef Šír je znám jako autor mnoha pěkných realistických děl, která nyní vydává v sebraných spisech Menšínové knihtupectví Josefa Krbala ve Vrchlabí — Dosud vyšly: Povídky z Krkonoš ve dvou dílech, román „Tkalcí“ a u příležitosti této slavnosti byla vydána sbírka krásných povídek pod názvem „V horské škole“, která je nesporně nejlepší četbou pro mládež — Upozorňujeme zejména učitelstvo a školy na tyto literárně hodnotné knihy, neboť knihtupectví pana Krbala má velkou zásluhu o uctění památky tohoto oblíbeného krkonošského spisovatele již tím, že vydává jeho spisy a že převzalo z větší části finanční stránku tohoto nákladného podniku

Obr. 4: Pozvánka na slavnost u příležitosti odhalení pamětní desky na Šírově rodném domě

Obr. 5: Pamětní deska na Šírově rodném domě v Horní Branné

Podáváme smutnou zprávu, že v noci ze dne 8. na 9. t. m.
odešel na věčnost náš drahý otec

Josef Šír,

řídící učitel v. v. a spisovatel.

Usnul na věky náhle v Příchovicích u Vysokého, ve věku
61 let, kamž. týž. den. přišel. aby místo zaslouženého odpočinku
dobrovolně dále pracoval na nové menšinové škole.

Pohřeb drahého zesnulého bude se konati ve středu dne
12. t. m. o 2. hod. odp. na hřbitov v Roztokách u Jilemnice bez
církevních ceremonií.

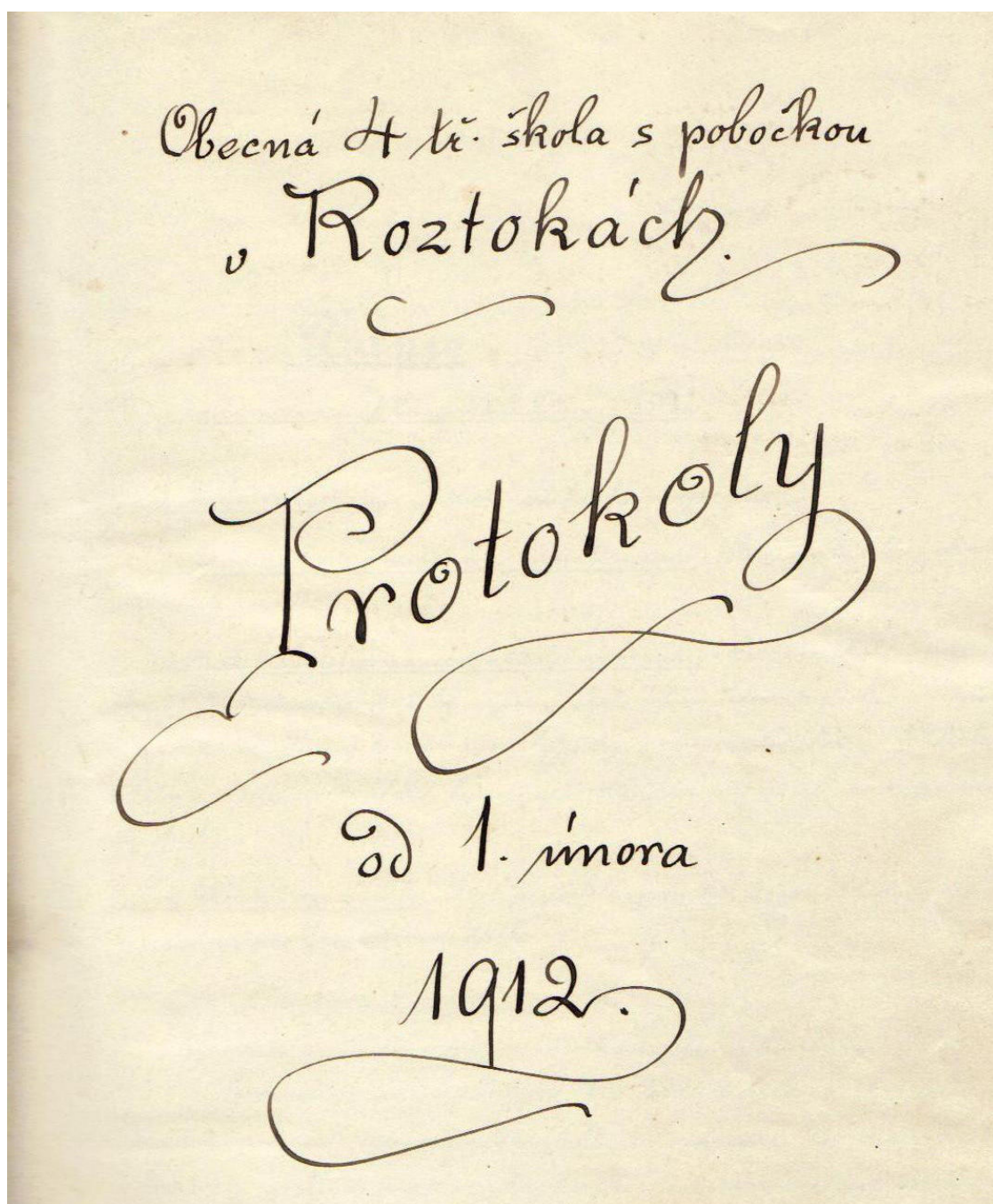
V NOVÉ PACE dne 10. května 1920.

**Ludmila Panýrová, Josef Šír, Františka Štechová,
Eliška Šrůtková, Ladislav Šír, Helena Šírová,
dětí.**

-A. BÍLOUŠKA - P. OK.

Obr. 6: Smuteční oznámení o Šírově úmrtí

Obr. 7: Úvodní strana Protokolů z pedagogických porad Obecné školy
v Roztokách u Jilemnice

Nová škola byla otevřena
30. srpna 1959

slavností, která byla zahájena odhalením desky vlasteneckému učiteli a spisovateli

Josefu Šírovi.

Při této příležitosti se konal sjezd rodáků a přátel obce Roztok.

Kroniku začínáme proto podpisy účastníků sjezdu a slavnostního otevření.

Obr. 8: Odhalení pamětní desky Josefa Šíra na budově Základní školy Roztoky u Jilemnice

Obr. 9: Pamětní deska Josefa Šíra na budově Základní školy Roztoky
u Jilemnice

Obr. 10: Místo posledního odpočinku Josefa Šíra na hřbitově
v Roztokách u Jilemnice

Prameny a literatura

Knižní publikace:

HAUSCHWITZOVÁ, A. *Josef Šír – učitel, spisovatel a organizátor kulturního a společenského života v Podkrkonoší. Diplomová práce.* Praha: PedF UK, 1995.

HAVEL, R. a kol. *Slovník českých spisovatelů.* Praha: Československý spisovatel, 1964.

SPĚVÁČEK, V. *Průkopníci českých pokusných škol.* Praha: SPN, 1978.

ŠÍR, J. *Krkonošské humoresky a rozmarné obrázky.* Vrchlabí: Josef Krbal, 1936.

ŠÍR, J. *Msta.* Vrchlabí: Josef Krbal, 1935.

ŠÍR, J. *Pašerák a jiné obrazy z hor.* Vrchlabí: Josef Krbal, 1938.

ŠÍR, J. *Pašerák a jiné povídky z hor.* Praha: Československý spisovatel, 1974.

ŠÍR, J. *Povídky z Krkonoš I.* Vrchlabí: Josef Krbal, 1932.

ŠÍR, J. *Povídky z Krkonoš II.* Vrchlabí: Josef Krbal, 1932.

ŠÍR, J. *Robotou života.* Hradec Králové: Kruh, 1979.

ŠÍR, J. *Štvanice. Dva obrazy z Krkonoš.* Pacov: Přemysl Plaček, 1919.

ŠÍR, J. *Tkalci. Spiritisté.* Vrchlabí: Josef Krbal, 1933.

ŠÍR, J. *V horské škole.* Vrchlabí: Josef Krbal, 1934.

ŠÍR, J. *V mlhách.* Vrchlabí: Josef Krbal, 1936.

Pozůstalost:

ŠÍR, J. Pozůstalost – korespondence, fotografie, novinové výstřižky (originály v muzeu ve Vrchlabí, v Jilemnici, v pamětní síni v Horní Branné)

Sborníky a časopisy:

Beseda, 1949, roč. VI, č. 19 – 20.

Beseda, 1949, roč. VI, č. 21 – 24.

Horské prameny, 1937, roč. I, č. 2.

Horské prameny, 1938, roč. I, č. 3 - 4.

Krkonoše a Podkrkonoší. Vlastivědný sborník muzeum Trutnov. Hradec Králové: Východočeské nakladatelství, 1966.

Učitelé v práci a v boji. Sborník vzpomínek a studií 1848 – 1918. Praha: Práce, 1971.

Kroniky:

Obecní kronika. Roztoky u Jilemnice.

Protokoly od 1. 2. 1912. č. inventární knihy 4, Roztoky u Jilemnice.

Školní kronika. Roztoky u Jilemnice.

Internetové odkazy:

www.hbranna.cz

www.krnap.cz

www.richtera.cz

Obsah

Úvod	4
Tkalcovská píseň z povídky Blýskavice	6
1. Charakteristika regionu	8
2. Život učitelů v Podkrkonoší	10
2. 1. Historický vývoj obecného školství	11
2. 2. Postavení učitelů	15
2. 3. Česká škola	17
3. Život Josefa Šíra	19
3. 1. Rodiště	19
3. 2. Dětství a mládí	22
3. 3. Šírovo všestranné nadání	22
3. 4. Rodinný život	24
3. 5. Učitelská dráha	25
3. 6. Osvětová činnost	27
4. Šírovy pedagogické názory	29
4. 1. Z hospitačních zpráv	30
4. 2. Šírovy referáty	35
4. 2. 1. Výzdoba školy	35
4. 2. 2. Několik slov o vyučování individuálním	37
4. 2. 3. Vyučování jazykové	38
4. 2. 4. Škola kreslení	39
4. 2. 5. L. N. Tolstoj: Články pedagogické díl II.	39
4. 2. 6. Historický vývoj počtů	40
4. 2. 7. O vojensko-vlastenecké výchově mládeže	41
4. 2. 8. Z díla dra F. Krejčího „Psychologie V“	42
4. 3. Všeobecné úvahy	43
4. 4. Šírova pravidla	49

4. 4. 1. Šírův obraz příkladného učitele	52
4. 4. 2. Šírův obraz nevhodného učitele	56
4. 5. Aforismy	57
5. Literární tvorba	59
5. 1. Literární práce podle formy	66
5. 1. 1. Povídky	66
5. 1. 2. Romány a dramata	68
5. 2. Literární práce podle tématu	71
6. Josef Šír ve vzpomínkách	75
7. Josef Šír v povědomí současníků	83
7. 1. Dotazování mezi občany	84
Závěr	86
Resumé	88
Résumé	89
Přílohy	90
Prameny a literatura	101

Souhlas s půjčováním diplomové práce

Tímto vyslovuji souhlas s půjčováním mé diplomové práce za účelem vědeckého bádání.

Lenka Hynková

V Nové Pace dne 17. července 2008